

Terugkeren naar de Heemkunde-site kan via de *Terugknop*.

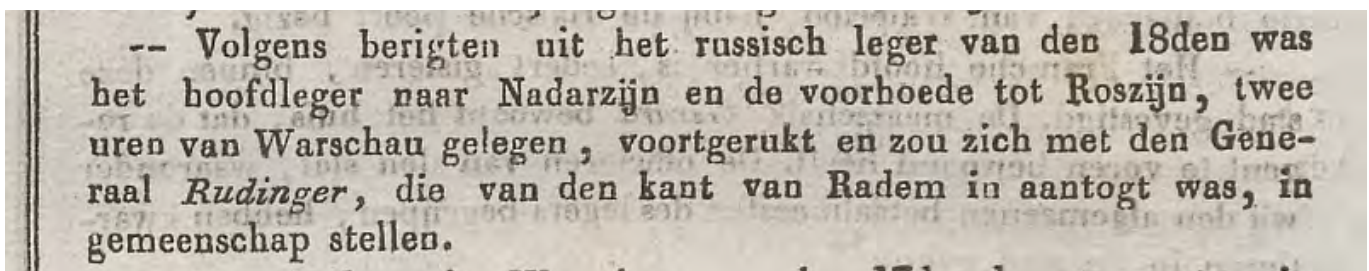
U vindt de *terugknop* bovenin uw scherm, meestal uiterst linksboven.

**BOXTEL EN BRABANT TEN TIJDE VAN DE
AFSCHEIDING VAN BELGIË 1830 - 1839
** FLARDEN BEWOGEN GESCHIEDENIS ****

© Ruud van Nooijen, Boxtel - versie: 9 mei 2016

JAREN DERTIG 19e EEUW

We gaan terug naar de dertiger jaren van de negentiende eeuw waar Nederland zich, in de loop van die jaren, internationaal steeds meer isoleert door de houding van koning **Willem I**. In 1813 is hij soeverein vorst Willem der Nederlanden geworden. Twee jaar later, in 1815, wordt België bij Nederland gevoegd en kiest hij ervoor als koning Willem I aan het roer te staan van de prille natie. Het begin is al niet rooskleurig: Nederland kampt met een torenhoge staatsschuld. Daar komt bij dat het - als eis van de grote mogendheden - een sterk leger moet formeren en nieuwe vestingen dient te bouwen, als buffer tegen eventuele agressie vanuit Frankrijk. Dat zal niet meevallen. Tot kort voor het moment dat de problemen met het zuidelijke deel der natie beginnen heeft Nederland nog de nodige buitenlandse huursoldaten in dienst, een erfenis uit de periode van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Koning Willem I maakt, kort na zijn aantreden, een begin met de vorming van een nationaal - door Nederlanders bemand - leger: negen januari 1814 oprichting van de *Staande Armee*. Ondanks een aantal jaren van, deels ogenschijnlijke, rust blijkt het verbond met onze nieuwe zuiderburen niet bestendig. Verschillen in religie, taal én mores eisen hun tol. Mede door de halstarrige politiek van Willem I ontstaat onenigheid. Medio augustus 1830 breken ongeregeldheden uit. **Kroonprins Willem**, die liever Frans dan Nederlands spreekt, speelt nu, evenals reeds eerder met betrekking tot het zuidelijke deel van het land een bedenkelijke rol en leeft een tijdlang in onmin met zijn vader, koning Willem I. Toch wordt het opperbevel over het leger september 1830 van zijn broer **prins Frederik** overgedragen aan hem. Op vier oktober van dat jaar scheidt België zich af. Op drieëntwintig oktober 1830 ontslaat koning Willem I alle zuidelijke militairen. Er breekt oorlog uit. Willem I hoopt op steun van Pruisen en Rusland. Hij is immers getrouwd met **Anna Paulowna**, zuster van de Russische tsaar **Nicolaas I**. November 1830 breekt in Polen een opstand uit die de tsaar bindt. Hulp voor de koning der Nederlanden blijft derhalve uit.

De Russische tsaar had zo zijn eigen problemen met Polen en kon zijn neef niet te hulp komen. Bericht in de Bredasche Courant van woensdag eenendertig augustus 1831.

*Straatgevechten te Brussel in de vroege ochtend van donderdag 26 augustus 1830
Opmaat naar definitieve afscheiding ruim één maand later (anonieme gravure).*

In Boxtel wordt, kort voor de afscheiding door België van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, op vrijdag zeventwintig augustus 1830 in een advertentie in de Nederlandse Staatscourant de aanstaande verhuur of verpachting aangekondigd van de op dat moment in het bezit van het rijk zijnde Boxtelse papierfabriek, gelegen op het terrein dat dan reeds de naam **Molenwijk** draagt. Dit zal geschieden op woensdag acht september 1830, 's middags om twaalf uur in het *Lokaal van het Gouvernement* in 's-Hertogenbosch. Verhuur of verpachten zal geschieden door de gouverneur **A.J.L. van den Bogaerde van Ter Brugge**¹. Het betreft een uitgebreid terrein met de nodige gebouwen, waaronder twee windmolens. Dit alles kan voor de duur van vijf jaar worden gehuurd of gepacht.

¹ **André Jean Louis, baron (1830) van den Bogaerde van Ter Brugge**. Geboren te Gent 7 juli 1787, overleden te Heeswijk 12 november 1855. Was tussen 1830-1842 gouverneur van Noord-Brabant.

PROCLAMATIE

van den 5 October 1830, nopens eene Algemeene Vrijwillige
Wapening.

WIJ WILLEM, BIJ DE GRATIE GODS,
KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN
ORANJE - NASSAU, GROOT - HERTOG VAN
LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Aan allen die deze zullen zien of hooren lezen, Salut!

Getrouw aan den eed op de Grondwet gedaan en overeenkomstig de verplichtingen, die Wij ten aanzien onzer Bondgenooten vervullen moesten, hebben Wij tot hertoe vruchteloos alle middelen tot demping van den gewapenden opstand in de Zuidelijke Gewesten beproefd.

Door de zich, met verbazende snelheid, opgevolgde gebeurtenissen, buiten staat om de getrouwe ingezetenen aldaar tegen de overmagt te beschermen, gevoelen Wij, dat het noodzakelijk is thans uitsluitend bedacht te wezen op het welzijn van die deelen van het Rijk, wier onwankelbare trouw aan Ons huis en aan de instellingen eener welgeordende maatschappij, ook nu weder zóó ondubbelzinnig aan den dag is gelegd.

Gij ziet hoe spoedig de beginsels, waardoor eene beklagenswaardige menigte in beweging is gebragt, tot de vreeselijkste jammeren hebben gevoerd. Uwe bedachtzaamheid, uw pligtgevoel, uw opgeklaarde zin voor waarheid en regt, bovenal het geloof aan God, die de wreker der ongerechtigheid is, behoede u om door den stroom te worden medege-sleept. De handhaving van die vrijheid welke in de Vereenigde Nederlanden eeuwen lang heeft gebloeid, zou alsdan, welligt voor altijd, onmogelijk, en uw verderf onvermijdelijk zijn.

Uwe krachten, bewoners dier getrouwte gewesten! worden in deze oogenblikken tot bescherming van uw geboortegrond vereischt. — De toestand van dit Rijk vordert dat eene algemeene wapening te dien einde spoedig tot stand gebragt zij, en dat dezelve veerkracht, die elders tot vernieling aangewend wordt, hier tot behoud van al wat u dierbaar en heilig is, in het werk worde gesteld.

De Grondwet schrijft, in omstandigheden gelijk die waarin Wij thans zijn geplaatst, het dragen der wapenen voor, als eene der eerste pligten, van alle ingezetenen van het Rijk. Dit voorschrift komt met uwe wenschen overeen. Welan! *Te Wapen*, op de dringende bede van Uwen Vorst. *Te Wapen*, voor de zaak van orde en van regt. *Te Wapen*, onder ootmoedig en biddend opzien tot den Almagtigen God, die NEDERLAND EN ORANJE zoo dikwerf uit de grootste gevaren heeft gered.

Wij gelasten de hoofden der stedelijke en plaatselijke besturen, onmiddellijk de maatregelen te nemen, door welke deze vrijwillige wapening, naar gelang van de onderscheidene gesteldheid der localiteiten, met den meesten spoed en op de meest doeltreffende wijze plaats hebben kan. Zij zullen tot regeling dierzelve, Onzentwege, spoedig de noodige voorschriften ontvangen. Voor de aanvankelijke maatregelen worden geene bijzondere bepalingen vereischt, vermits hetgeen te doen valt, door Vaderlandsliefde wordt aangewezen.

En zal deze alomte worden afgekondigd en aangeplakt, waar zulks te doen gebruikelijk is, en voorts in het staatsblad worden geplaatst.

Gegeven te 's Gravenhage, den vijftien October des jaars 1830, van Onze regering het zeventiende.

W I L L E M.

Van wege den Koning,

J. G. DE MET VAN STREEFKERK.

Te Wapen! Oproep van koning Willem I op dinsdag vijf oktober 1830.

Het leger valt uiteen. Veel zuidelijke militairen kiezen voor België. Al snel beginnen onderhandelingen met een sterke uitgangspositie voor België. Koning Willem I accepteert de voorwaarden van afscheiding niet. Nederland moet alle zeilen bijzetten om een nieuw leger op te zetten, uit te rusten en... voldoende te trainen. Het Nederlandse leger, aanvankelijk door de afscheiding gedecimeerd tot zo'n 2.200 man, wordt in korte tijd onder grote inzet van prins Frederik opgevijseld tot een getalssterkte van ongeveer 90.000 man, waarvan een veldleger van zo'n 37.000 man. De kwaliteit laat echter te wensen over. Dat geldt voor training en uitrusting. De diverse typen vuursteenslotgeweren zijn weinig geliefd bij gebruiker Jan Soldaat. Het geweer is zwaar, het laden duurt lang (voorlader), het is onbetrouwbaar (vochtig weer) en onzuiver. Een geluk: het grootste deel van de wereld, en dus ook nog het Belgische leger, is op ongeveer gelijk niveau bewapend. Op een augustus 1831 bedraagt de sterkte van het veldleger, uitgezonderd de staven: 35.898 officieren, onder-officieren en manschappen en 6.570 paarden. Van twee tot en met twaalf augustus 1831 volgt de **Tiendaagse Veldtocht**, waarbij Nederland ten strijde trekt in een poging het zuidelijke deel weer terug te brengen binnen het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Het is tijdens deze acties en de vele verplaatsingen, voornamelijk te voet, heet zomerweer. Veel soldaten ontdoen zich tijdens marsen van, door hen te zwaar of onnodig geachte, uitrustingsstukken. Aanvoer van voeding, maar vooral van water is slecht, zo helemaal niet geregeld. Als men dan eindelijk iets te eten krijgt is het vaak niet meer dan veel te zoute soep die de toch al grote dorst doet toenemen. Men drinkt noodgedwongen uit sloten *daar men de Levende insecten in kon zien bewegen* aldus een dagboekpassage.

< **Mobiele Schutterij 1831, flankeurs en fusiliers.**

* Flankeur: is een lichte infanterist (lichtbewapend) die zeer actief, bewegelijk kan optreden. Goed kunnen schieten en veel eigen initiatief zijn belangrijk. Een overblijfsel in onze tijd vormen de studenten weerbaarheden.

* Fusilier: lichte infanterie met geweer. Wordt niet zo bewegelijk ingezet als de flankeur .

Boxtel, gelegen aan een belangrijke doorgaande route - 's-Hertogenbosch-Eindhoven/Luik v.v. - is, mede om die reden, in trek als kantonnementsplaats. Dinsdag twee augustus 1831 gonst het al heel vroeg in Boxtel. Hier en in de omgeving hebben onderdelen bevel gekregen richting de grens met België op te rukken. Vanuit Boxtel vertrekt om vier uur in de morgen, het 2e bataljon van de 1e afdeling Zuid-Hollandse Mobiele Schutterij, onder bevel van de majoor **Seeuwen** richting grens. Dit onderdeel vertoeft sinds drie weken op Boxtels grondgebied. Veel Boxtelaren worden die mooie zomerochtend vroeg gewekt door geluid van langs marcherende soldaten die luidkeels kreten uiten als *hourah* en *leve de koning*. Ze zijn dan nog fit. Dat zal later die dag, onder een brandende zon, danig veranderen. Een krant verwoordt de geest die er op dat moment heerst:

Het lang gewenscht bevel om voorwaarts te rukken, is eindelijk gekomen.

In Nederland heerst opwinding maar ook naïviteit. Men heeft geen idee van de verschrikkingen van de komende, zij het korte en beperkte, veldtocht.

Een veelzeggend gedicht luidt:

Maar eenmaal komt de dag

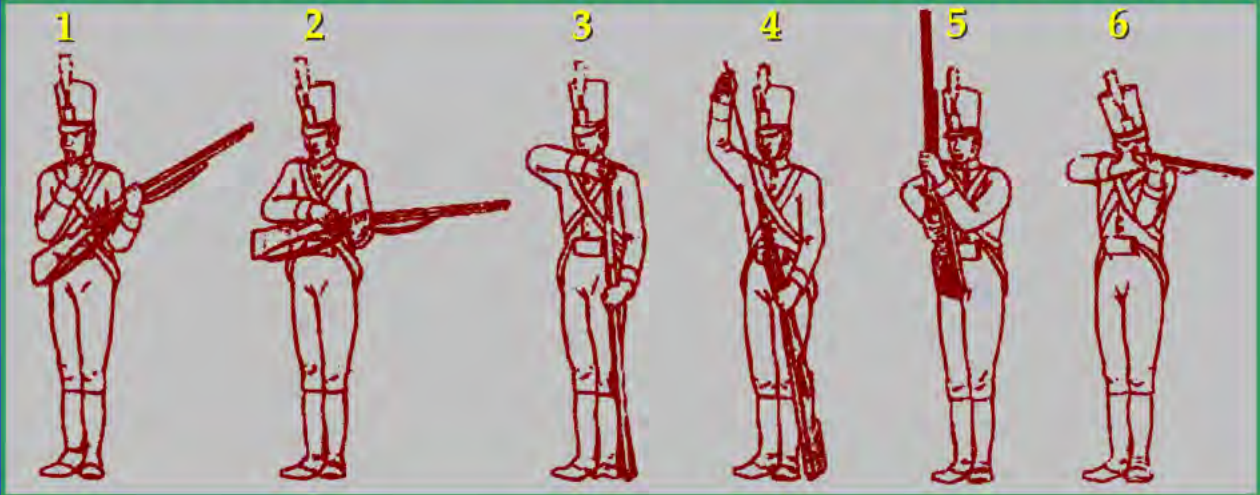
Waarop wij allen wachten:

Dan gaan we naar de grens

Om Belgen af te slachten.

laadexercitie vuursteengeweer.

Door eindeloos herhaalde instructie (drill) werden de handelingen dusdanig ingeprint dat ze op een heftisch slagveld zonder mankeren werden uitgevoerd.

1	2	3	4	5	6
patroonhulsel (papier) met tanden openscheuren	ontstekingskruit wordt in de pan gedaan	Kruit en kogel worden in de looptromp aangebracht	met laadstok wordt kogel omlaaggestoten	de haan wordt gespannen	geweer wordt gericht en afgevuurd

AD 1830: geweer M 1825 no. 1, lengte (zonder bajonet) 1,5 m, gewicht 4,5 kg
maximum dracht: 270m, effectieve dracht: ca. 55 m

Naast het geweer model M 1825 no. 1 bestaat er ook een iets kleiner exemplaar, model M 1825 no. 2 dat wordt uitgereikt aan tener gebouwde soldaten, doch ook daarvan ligt het gewicht nog boven de vier kilo.

Soldaten dragen, behalve hun reguliere uitrusting, aan het begin van de Tiendaagse Veldtocht ook vijftig patronen en drie reserve vuurstenen bij zich. Veel soldaten zijn nauwelijks langer dan hun geweer. Als er met deze geweren een salvo wordt afgegeven hangt er zo'n kruitdamp en rook dat de vijand enige tijd niet te zien is. Nadeel is tevens dat soldaten of scherpschutters, verdekt opgesteld in het terrein, hun positie met een salvo

vrijgeven. Pas in 1884 zal de Franse chemicus **Paul Vielle**, Poudre V (later Poudre B genoemd) - rookzwak kruit - uitvinden, dat niet alleen beduidend minder rook geeft bij afvuren, doch drie keer krachtiger is dan buskruit. Het heeft voordelen, doch één groot nadeel: het is niet altijd stabiel, zodat in de praktijk ongelukken gebeuren. Daarom wordt het later vervangen door nitrokruit. Een geoefend schutter kan met geweer model M 1825 twee schoten per minuut halen. Een soldaat met een slecht gebit of missende tanden heeft een probleem: hij kan als eerste handeling van de laadexercitie, het met zijn tanden openscheuren van het patroonomhulsel, niet of niet goed uitvoeren. Hoewel het slaghoedje (slagsas) wordt geacht te zijn uitgevonden door de Schot **Alexander Forsyth** in 1805 en er daarna zogeheten percussie geweren worden gemaakt, waarbij vuursteen en los kruit worden vervangen door een slaghoedje en hamer, duurt het nog tot 1840 voordat het Nederlandse leger percussiegeweren in gebruik zal nemen. Voordelen: bedrijfszekerder en iets minder tijd nodig voor laden. Dit type geweer is echter nog steeds een voorlader en laden is derhalve omslachtig en tijdrovend. Pas in 1867 zal het Nederlandse leger zijn eerste achterlaadgeweer krijgen, zij het dat het de ombouw van verouderde voorladers betreft. Voordeel van de achterlader is dat door toepassing van de nieuwe eenheidspatroon, in één behuizing de huls met slaghoedje, kruit en kogel, in het wapen gebracht kan worden waardoor bedrijfszekerheid en vuursnelheid verder toenemen. Intussen is de gladde loop ook vervangen door een met zogenaamde trekken en velden, waardoor de kogel bij afvuren roteert en daardoor een stabielere baan krijgt en dientengevolge ook op grote(re) afstanden langer weinig van zijn oorspronkelijke baan afwijkt.

Papierpatroon (Pruisen) , met links de, zich in het omhulsel bevindende Minié-kogel. De soldaat dient met zijn tanden het papieren omhulsel open te trekken. In het papieren omhulsel bevindt zich tevens de voortdrijvende lading (buskruit).

GENEESKUNDIGE VERZORGING

In 1813 wordt de **Militair Geneeskundige Dienst** opgericht. In 1822 wordt in Utrecht het zogeheten **Duitse Huis** aan de Springweg - dat reeds een hospitaalfunctie had - uitgebreid met een nieuw gebouw en krijgt de naam **Groot Rijks Hospitaal**. Geneeskundige verzorging van militairen stelt in de praktijk nog lange tijd, zeker te velde, weinig voor. Als jaren later het Rode Kruis wordt opgericht, wordt daar om ondersteuning gevraagd. Zelfs in 1911 gebruikt het Nederlandse leger tijdens grote oefeningen een van het Rode Kruis geleende ziekenauto.

De kortstondige augustuscampagne van 1831 kost ons land 131 gesneuvelden en ca. 590 gewonden. Dat zijn er betrekkelijk weinig. Niet uitsluitend de korte duur van de operatie en de relatief beperkt gebleven confrontaties zijn daar oorzaak van. Geweervuur wordt op een te grote afstand geopend en richt daardoor betrekkelijk weinig schade aan. Hoewel soldaten is geleerd het vuur pas te openen op bevel van hun meerdere, wordt in de hectiek van het slagveld op te grote afstand reeds geschoten. Voor een soldaat die de eerste keer in die omstandigheden verkeert is het bijzonder angstaanjagend de vijand te zien naderen. Als de afstand nog redelijk groot is zijn vage figuren zichtbaar, doch zodra men dichterbij elkaar komt worden uniformen, uitrustingsstukken, wapens, ja ook gezichten duidelijk zichtbaar. Die angst kan groter worden dan de discipline te wachten met vuren tot de vijand binnen het effectieve bereik (ca. vijfenvijftig meter) van de geweren is gekomen en men bevel krijgt te vuren. Daar komt nog bij dat soldaten onder die enerverende omstandigheden bij het laden wellicht kruit naast de loop morsen, waardoor de kogel bij afvuren niet de kracht krijgt die hij nodig heeft. Ook de beperkte inzet van de (Belgische) artillerie houdt de verliezen aan Nederlandse zijde binnen de perken. Onder de slachtoffers zijn er die zijn bezweken aan de gevolgen van de hitte tijdens de marsen, (te) warme kleding en onkunde van legerleiding en medische verzorging om uitdroging en bevangen zijn door de hitte te voorkomen of adequaat te behandelen, alsmede slechte hygiëne in het algemeen. Door de Nederlandse legerleiding is te Tienen in België een veldhospitaal ingericht waar religieuzen eerste hulp verlenen. Dit is een bekende, oude werkwijze. In vroeger tijden stond medische verzorging door legers zelf nog op een laag peil en maakt men veelvuldig gebruik van kloosters of door deze gestichte gasthuizen.

Tweede Hospitaal te 's-Hertogenbosch

Op grotere afstand van het front is een zogeheten **Tweede Hospitaal** aanwezig, dat zich te 's-Hertogenbosch bevindt: het **Groot Ziekengasthuis**. Medio augustus 1831 verblijven daar gemiddeld 647 gewonde en zieke militairen met een piek van 864 militairen op eenentwintig augustus. 's-Hertogenbosch kan dat niet alleen verwerken en daarom wordt te Eindhoven een noodhospitaal ingericht voor tachtig tot honderd gewonden. Eindhoven kampt echter met een tekort aan verband- en geneesmiddelen omdat die eerder zijn overgebracht naar 's-Hertogenbosch. Niettemin doen de heren **Smits**, stadsdokter en **Hoeben**, chirurgijn, onvermoeibaar alles wat in hun vermogen ligt om de gewonden zo goed mogelijk te helpen. Ook in Breda, Bergen op Zoom en buiten Brabant - o.a. Delft, Utrecht - worden gewonden verzorgd. Het vervoer geschiedt door middel van karren, met daarin matrassen waarop de gewonden en zieken liggen. De karren verplaatsen zich in colonne en kunnen over de slechte wegen maximaal om en nabij dertig kilometer per dag afleggen. Onnodig te zeggen dat zo'n reis, nog afgezien van de duur, verre van comfortabel is voor de gewonde passagiers. Op doorreis worden de gewonden ook te Boxtel verzorgd. Het kanongebulder is er te horen.

Officier van gezondheid

Het leger kent officieren van gezondheid (artsen) met de rangen derde klasse (kapitein), tweede klasse (majoor) en eerste klasse (luitenant-kolonel). Onder hen is ook **Antonius Mathijssen** (1805- 1878), geboren in het Brabantse Budel. Hij volgt zijn opleiding onder meer

aan de **Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen** te Utrecht. Hij is actief tijdens de Tiendaagse Veldtocht en verblijft in de vesting Ieper. Op twaalf augustus 1831 wordt hij verplaatst naar het **Groot Rijkshospitaal** in Utrecht, waar veel gewonden van de veldtocht in België worden verpleegd. In 1851 vindt hij het **gipsverband** uit, dat later wereldwijd erkenning zal krijgen. Daarna is hij onder meer nog werkzaam in 's-Hertogenbosch. Hij verlaat het leger als officier van gezondheid eerste klasse (lkol). In 1878 overlijdt hij te **Hamont**, net over de grens in België, waarmee intussen de betrekkingen zijn genormaliseerd. Later is zijn naam decennialang verbonden aan het militair hospitaal te Utrecht. Mathijsen overleeft in ieder geval de het Belgische avontuur in augustus 1831. Dat het werk van een officier van gezondheid ook gevaarlijk kan zijn ondervindt zijn collega, officier van gezondheid tweede klasse **Oostveen** bij het **Regiment Lansiers no. 10**. Oostveen heeft zojuist een gewonde op het slagveld verbonden en wil weer op zijn paard stijgen als hij dodelijk in de buikstreek wordt getroffen door een kogel van een twaalfpounder (kanon).

< **Antonius Mathijsen 1805-1878**
geboren te Budel, overleden te Hamont, België. Officier van gezondheid eerste klasse. Nam deel aan Tiendaagse Veldtocht en verbleef in de vesting Ieper.

Vond in 1851 het gipsverband uit.

(foto: collectie Jac. Biemans)

Ziekenoppassers en pleegzusters

Ter zake kundig en opgeleid verplegend personeel kent men nog geheel niet. Er bestaan zogeheten ziekenoppassers en pleegzusters, doch die zijn voor het overgrote deel van een bedenkelijke kwaliteit. We citeren een bron uit die periode: **oude schoonmaaksters, dienstboden, bakkers**. Zelfs zwervers worden er voor ingezet. Het hoeft geen betoog dat zij de gewonden en zieken vaak meer kwaad dan goed doen. Pas in 1908 zou er een bekwaamheidsdiploma voor ziekenoppassers komen. Nog een lange weg te gaan in 1830 derhalve.

ROL KRANTEN

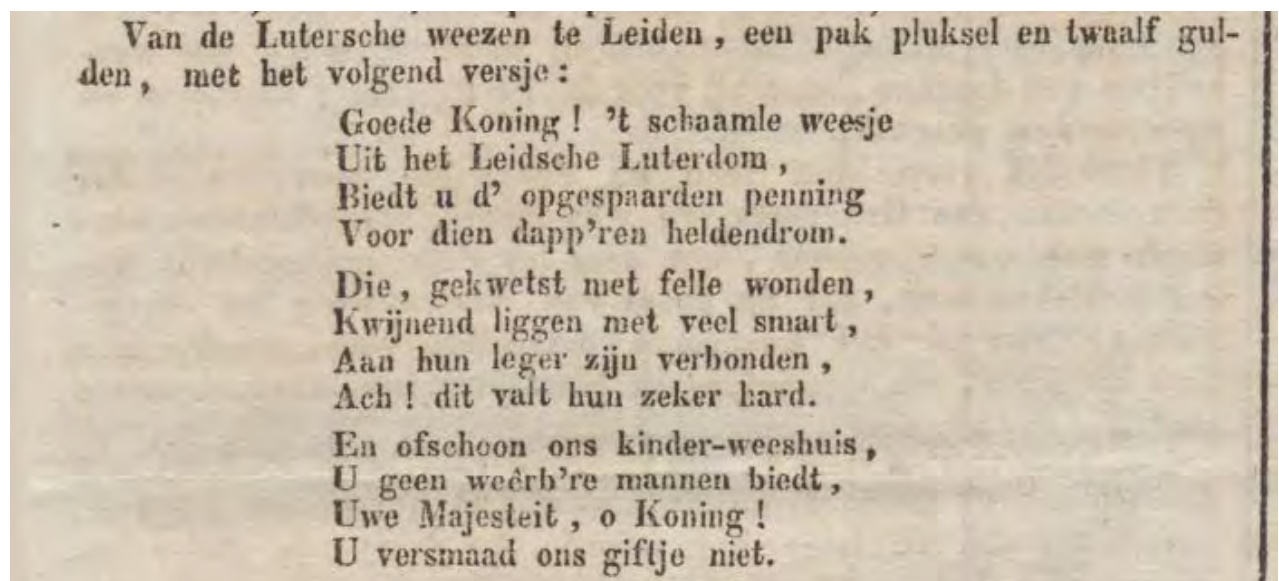
De kranten staan dag na dag bol van berichtgeving over de veldtocht, de aanloop er naar toe en de nasleep ervan. Dagorders; berichten van de kroonprins-bevelhebber aan de koning, zijn vader; verplaatsingen van legeronderdelen; verslag over verloop van de veldtocht;

behandeling van gewonden; ontvangst, verantwoording en distributie van ontvangen giften in geld en in natura; alles passeert uitgebreid de revue. Kennelijk is er geen gevaar voor spionage want niets lijkt gecensureerd. Het is goed te bedenken dat hetgeen nu gebeurt, hoogstens één dag later in de krant kan staan. Communicatie verloopt nog traag en omslachtig.

Ook in België wordt bericht over de oorlog. Een van die kranten is de *Courrier (Belge)*, die vóór de tweedeling *Courrier des Pays-Bas* heette. Hoofdredacteur is **Louis de Potter** die een boete en gevangenisstraf kreeg opgelegd wegens zijn kritiek op het beleid van koning Willem I. Journalisten van deze krant zijn mede-aanstichters van de rellen die leiden tot de afscheiding. Vanaf 1832 is de krant in andere handen. Na de slag bij Leuven op twaalf augustus, bezetten Nederlandse troepen de **IJzerenberg**. Kort nadien plaatst de *Courrier* een bericht waarin een Nederlandse divisiecommandant, luitenant-generaal hertog van Saxe-Weimar - die we later nog meer tegenkomen in dit verhaal - een rol speelt. Het bericht luidt: *zekere serjant J.B. Jacque, die op den Yzerenberg in persoon tegen de hertog van Saxe-Weimar streed, en na drie wonden van denzelven ontvangen te hebben, afgemat ter aarde zegg, op last van den hertog dadelijk is verbonden en verzorgd geworden, en daarenboven, ter belooning zijner dapperheid, twee tienguldenstukken van hem heeft ontvangen.*

Zoals reeds gezegd er wordt veel aandacht gewijd aan de verantwoording van ontvangen giften die vanuit het hele land naar de onderdelen en hospitaal toestromen. Zo zetelt in Kampen een *Commissie tot ontvangst van Vaderlandsche giften* die gelden en goederen van zeer uiteenlopende aard inzamelt en verspreidt, onder meer naar de hospitalen in 's-Hertogenbosch en Breda. In Rotterdam bestaat een *Kommissie ter inzameling van liefdegiften ten behoeve van het leger*.

We doen een greep uit de geschonken goederen: een half anker Bordeaux-wijn; 550 flessen bessensap, zes flessen citroensap, rijst, pluksel, zwachtels, scheurlinnen, tabak, compressen, 'gestampte' suiker, pruimtabak, suikerbroden, slaapmutsen, sokken, handschoenen, wanten, handdoeken, windsels, linnen lakens, thee, *oude sloopen*. Sommige giften gaan vergezeld van een versje. Er worden speciale concerten gehouden, waarvan de opbrengst ten goede komt van gewonde militairen.

Gedicht bij gift Leidse wezen in de Nederlandsche Staatscourant van veertien oktober 1831.

In Breda is, sinds zijn vlucht uit het Belgische Mons, het gezin van de heer **V. Buuren** woonachtig. Hij heeft drie dochters (drieling), oud zeven en een half jaar, die de namen van de prinsessen van Oranje dragen: **Frederika, Anne Poulowna** en **Marianna**. Zij schenken in het hospitaal in Breda een fles wijn aan de verminkte militair **Van Weerdt** die daar verblijft, waarbij hun vader de man toespreekt. De gewonde is door dit gebaar tot tranen geroerd.

Leemannen van superieur Nederlands fabrikaat

Een oorlog brengt onvermijdelijk gewonden en verminkten met zich mee. Vooral verlies van hand, arm, voet of been is zeer ingrijpend.

In 's-Gravenhage is een heer **Adams** werkzaam die *leemannen* (kunstledematen) maakt die alom bewondering wekken, ja zelfs koninklijke aandacht trekken. Beroepsmatig wordt hij wel aangeduid als kunstenaar. Deskundigen beoordelen het werk van Adams als zijnde beter dan alles wat er tot dan toe - inclusief in het buitenland - op dat gebied verkrijgbaar is. Niet alleen zijn zijn producten goedkoper, ze functioneren ook nog stukken beter zulks *tot groot gemak van de lijdens*. Zijne koninklijke hoogheid de prinses van Oranje stelt zich persoonlijk op de hoogte van de producten van Adams en geeft vervolgens opdracht om alle in het Willem's hospitaal in 's-Gravenhage verblijvende gewonden, die dat nodig hebben, te voorzien van een door hem te vervaardigen hulpmiddel.

< Sappeur in groot tenue, Nederlandse infanterie.

Sappeurs zijn lange kerels, dragen altijd snor en volle baard. Tot hun uitrusting behoren onder meer een lange (vaak witte) lederen voorschoot, lederen handschoenen met kappen en een bijl met lange steel en kolbak of 'berenmuts'. Zij lopen voorop, verrichten genietaken, onder meer het opruimen van door de vijand opgeworpen hindernissen en het aanleggen van aanvals- of naderingloopgraven (Frans: sappe of approche).

Ze werden opgericht door het Staatse leger op vijftien mei 1748 met een sterkte van zeshonderd man. Thans nog bestaande schutterijen kennen bielemannen die bij een openbaar optreden of deelname aan een optocht - meestal gedrieën - vooroplopen. Deze bielemannen zijn terug te voeren op deze sappeurs en zijn dienovereenkomstig uitgedost.

Bielemannen aan het hoofd van de Maastrichtse Schutterij. Vrijthof in Maastricht, zondag 30 mei 2010 na afloop van het 8e Internationale Reuzen Festival.

LIEMPDE OOK IN GEBRUIK ALS KANTONNEMENTSPLAATS

Een citaat uit een toespraak van burgemeester **Evert van der Sande** van Liempde, bij gelegenheid van zijn vijfentwintig jarig ambtsjubileum in 1852, inzake de periode van ommin met België:

De inkwartiering heeft in deze gemeente een aanvang genomen op den 17 Februari 1831 en is geëindigd op den 17 Junij 1839, gedurende dien tijd zijn hier ingekwartierd 468.078 manschappen (berekend tegen het verblijf van één dag) waarvoor aan de ingezetenen is uitbetaald 163.870 gulden en 30 cent. (De vergoeding bedroeg 35 cent per man per dag).²

PERSOONLIJK VERSLAG GEWONDE

Simon Proot uit Zeist behoort tot het **1e Bataljon** van de **Eerste Afdeling van de Schutterij van Gelderland**. Hij is op veel plaatsen in Brabant gekantonneerd geweest. Zijn laatste onderkomen, voordat zijn onderdeel deelneemt aan de Tiendaagse Veldtocht, is in Liempde waar hij is gehuisvest in herberg **De Drie Zwaantjes**. Hier zwaait een weduwe de scepter. Voorwaar zo'n slecht adres nog niet. Hij houdt een dagboek bij en schrijft: *het niet Onaardige Dorpje Liempde, het welk ons laatste Cantonnement voor de veldtogt was, bevat anders niets bijzonders*. Herberg De Drie Zwaantjes waar Simon verblijft was gelegen in het centrum van Liempde, tegenover het raadhuis, op de plaats waar thans de elektronikawinkel van **Ger Saris** is gevestigd. De herberg kent een roemloos einde, juni 1877,

² **Coenen, Jean**: *Baanderheren boeren & burgers*, 2004, Uitgeverij Aeneas Boxtel, ISBN 90-75365-68-3, blz. 300.

als een felle brand in het centrum van het dorp **De Drie Zwaantjes** en nog zes andere gebouwen in de directe omgeving in de as legt.

Proot raakt op zaterdag zes augustus 1831 omstreek 17.00 uur te Houthalen aan zijn rechterschouder gewond door een Belgische geweerkogel, op het moment dat hij even stilstaat om met de laadstok de kogel in de loop van zijn geweer aan te zetten. Kort ervoor heeft hij twee strijdmakkers dodelijk gewond zien neervallen. Nog op Belgisch grondgebied wordt hij, anderhalf uur van het slagveld verwijderd, per caissonwagen van de artillerie - de ambulance is bezet - vervoerd naar een tijdelijk onderkomen. Een weinig comfortabel vervoermiddel voor gewonden, zo'n ongeveerde caissonwagen. Hij wordt ondergebracht in een geïmproviseerde *Ambulance* (veldhospitaal), niet meer dan een hut, waar gedurende avond en nacht het gevaar bestaat ontdekt te worden door een Belgische patrouille. Gelegen op een stenen, met een weinig stro bedekte, vloer brengt hij samen met vele andere gewonden en *in vreeselijk pijn* de nacht door. Een naast hem gelegen kapitein deelt zijn mantel met hem om op te liggen. Daar begint een arts de gewonden te behandelen. Vóórdat Simon aan de beurt is, bezwijken twee gewonden tijdens de behandeling. De naast Simon gelegen kapitein is de volgende. Met succes wordt een kogel uit diens knie gehaald. Daarna is Simon aan de beurt. De arts bewerkt zijn gewonde schouder eerst met een priem en haalt daarna met een *spitse Tang* - waarbij Simon *woedende van de pijn is* - de loden kogel van diep uit zijn schouderblad vandaan. Hij krijgt van de arts complimenten met het feit dat hij zich kranig wist te houden. Zijn wond wordt vervolgens met *pluksel* (in draden uiteengeplukt linnen of katoen, dat dient als eerste verband tot in het hospitaal) dichtgestopt en dat was dat. Het is zondag zeven augustus 1831 geworden. Bij het aanbreken van de dageraad beseft Simon dat hij in vierentwintig uur niet meer dan één scheepsbesluit met water heeft genuttigd. Per kar onderweg naar Eindhoven wordt gestopt in Hechtel en gaat hij samen met een Friese schutter een woning binnen om aan wat eten te komen. Een oude vrouw geeft ze brood met boter en wat water met melk. Ze verfrissen zich en vervolgen dan de reis richting Eindhoven. Daar arriveert hij om tien uur in de avond en wordt direct naar het daar ingerichte hospitaal gebracht. Het is laat die dag als drie dokters zijn wond bezien en behandelen. Hij brengt de nacht op een zaal door en beschrijft vervolgens zijn reis van daar naar 's-Hertogenbosch op maandag 8 augustus als volgt: *en met de eerste gelegenheid die er bestond, vertrok ik op den 8e Aug= des morgens tien uure met zes karren en 21 gekwetsten na s' Hertogenbosch. Hetwelk een afstand van 6 uren is, en men de schoone dorpen Boxtel en Vucht passeerde, zo wierdt ons van deszelfs inwoners veel liefde bewezen daar men ons alle verversingen toebragt, weldra kwamen wij des namiddags vijf uure hier aan onder een verschrikkelijke toeloop van menschen...*

Generaal-majoor Frederik Knotzer, geboren Den Haag, tien augustus 1782, overleden Amerongen, zesentwintig november 1853. Als luitenant-kolonel en commandant van het 1e Bataljon West-Indische Jagers onderscheidde hij zich in de Slag bij Waterloo. Hij ging als adjudant van de gouverneur-generaal naar Nederlands-Indië. In de jaren 1816-1818 deed hij dienst in Curaçao. Werd in 1831 bevorderd tot generaal-majoor en later nog tot luitenant-generaal. Knotzer was lid van het Hoog Militair Gerechtshof. In de slag bij Houthalen speelde hij een belangrijke rol. Nederlandse troepen leden daar gevoelige verliezen doch wonnen de slag. Schilderij van Nicolaas Pieneman: Knotzer tijdens slag bij Houthalen.

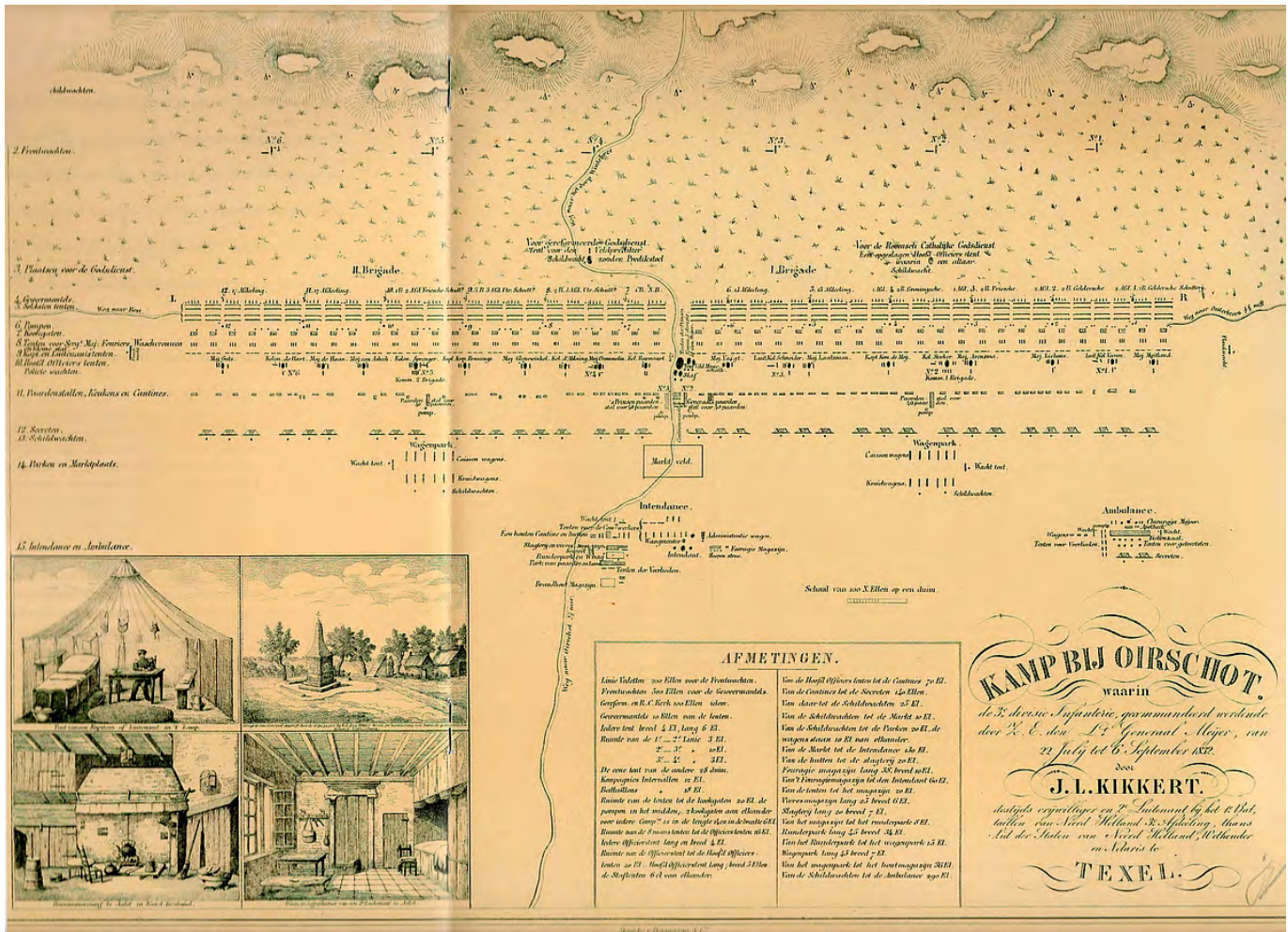
Slag bij Houthalen, België, op zaterdag zes augustus 1831. In deze slag onderscheidt de Nederlandse generaal-majoor Frederik Knotzer zich, ondanks zware Nederlandse verliezen en brengt het Belgische Maasleger van generaal Daine een nederlaag toe. Tijdens deze slag wordt Simon Proot uit Zeist gewond. Proot ziet, tijdens zijn vervoer als gewonde, generaal Knotzer en hoort hem met andere officieren spreken over het verloop van de strijd.

Op dinsdag negen augustus 1831 komen in Eindhoven een aantal gewonden aan, de meesten zijn gekwetst aan de benen. Ingezetenen van Eindhoven, doch ook die te Boxtel doen er alles aan om *alles wat deze braven slechts eenige lafenis kan verschaffen met ruime handen toe te bedelen.*

TEXELSE LUITENANT IN BOXTEL

Van Texel komt de, militair zo groen als gras zijnde, tweede luitenant **Ludovicus Johannes Kikkert** (1810-1878) voorjaar 1831 met zijn onderdeel behorende tot de **Noord-Hollandse Schutterij** naar Brabant. Op dinsdag tien mei 1831 arriveert hij vanaf Loon op Zand via Haaren, op doorreis naar Schijndel, in Boxtel dat hij in zijn dagboek omschrijft als *eene der schoonste dorpen in de geheele Meierij*. Het blijkt dat de inwoners van Boxtel bevreesd zijn en de militairen niet met de gebruikelijke vriendelijkheid bejegenen. De oorzaak blijkt te liggen in slechte ervaringen die de Boxtelaren hebben opgedaan met Amsterdamse remplaçanten die in het dorp ingekwartierd zijn geweest. Later blijkt men ook in Schijndel bang te zijn. Daar had men tot voor kort niets van doen gehad met inkwartiering, doch wel allerlei negatieve verhalen uit omliggende dorpen gehoord. De jonge luitenant zal tussen

1831 en 1836, als hij terugkeert naar Texel waar hij in dat jaar notaris wordt, het Brabantse land kris kras doorkruisen en nog meerdere malen in de omgeving van Boxtel verblijven. Kikkert ondergaat zijn vuurdoop op zondag zeven augustus 1831 als hij in de omgeving van **Schulen** in België in een hinderlaag terecht komt, maar het overleeft. Nadien verblijft hij onder meer in het tentenkamp op de heide bij Oirschot dat voor wat betreft comfort en hygiëne niet zo'n beste naam heeft. Een nieuwe, in Nederland dan nog onbekende ziekte, de **cholera**, ligt op de loer. tijdens zijn verblijf daar maakt hij ook een gedetailleerde schets van het kamp dat tussen 1832 en 1834 aan zo'n 10.000 militairen onderdak biedt en is gelegen op wat dan nog heet de Oostelbeerse Heide. Het kamp is gegroepeerd rond een kruising van zandwegen naar Oirschot, Wintelre, Best en Oostelbeers.

De plattegrond van Legerkamp Oirschot, zoals getekend door J.L. Kikkert

Kikkert maakt, links onderaan zijn plattegrond, tevens enige tekeningen. Onder andere de inrichting van het kamp betreffende. Eén tekening betreft een andere locatie in de buurt: Westelbeers. Daar richtten de **Vrijwillige Groningse Jagers** een monument op voor hun, tijdens de Tiendaagse Veldtocht gesneuvelde commandant, de luitenant-kolonel **titulair**

Coenraad van Valkenburg³, die op 11 augustus 1831 bij Boutersem sneuvelt door Belgisch geweevuur.

Tekening door Kikkert. Monument zoals door de Vrijwillige Groningse Jagers werd opgericht te Westelbeers.

Replica origineel gedenkteken dat op 30 april te Westelbeers werd onthuld door een nazaat van Van Valkenburg.

Heemkundeproject Legerkamp Oirschot

Voorjaar 2016 ontstaat in Oirschot het idee het voormalige legerkamp in Oirschot uit de vergetelheid te halen. **Stichting Kapittel van Oirschot**, Heemkundekringen **De Heerlijkheid Oirschot**, **Den Beerschen Aard** (Oost- West en Middelbeers), en **De Hooge Dorpen** (Vessem, Wintelre en Knegsel), Museum **De Vier Quartieren** te Oirschot, alsmede **Antoon Verspaandonk** uit Veldhoven (grondvondsten) werken daarbij samen. In het tijdschrift **inbrabant** verschijnt een artikel van de hand van **Arthur de Vries**, secretaris van Kapittel van Oirschot en voorzitter van Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot. Voorts verzorgt deze Heemkundekring op 17 maart dat jaar een lezing over dit onderwerp. Zaterdag 30 april wordt te Westelbeers op een driehoekig pleintje, in de directe omgeving van de witte Mariakapel de replica onthuld van het monument ter nagedachtenis van **Coenraad van Valkenburg**. Zaterdag 7 mei 2016 wordt het boek **Het legerkamp Oirschot 1832-1834** (auteurs: **Nicoline van Tiggelen**, **Marcel van der Heijden** en **Jos van Gils**), gepresenteerd waarbij tevens een expositie wordt geopend in Museum **De Vier Quartieren** in Oirschot. Hier zijn onder meer een maquette van het kamp te zien, alsook een aantal grondvondsten, tevoorschijn gekomen op het terrein van het voormalige kamp, dat was gelegen ten zuiden van **Langereyt** (weg) tussen Oirschot en Oostelbeers.

Adam Keyzer

Adam Keyzer⁴ neemt als kersverse tweede luitenant der Koninklijke Marechaussee deel aan de Tiendaagse Veldtocht en verwerft daarmee het Metalen Kruis. Adam wordt reeds in 1804 militair. Hij begint op 7 februari 1804 als kanonnier bij het **5e Bataljon Artillerie** (geschut/kanonnen). Per 20 mei van het jaar 1808 wordt hij trompetter bij het **3e Regiment Huzaren**. In 1807 verblijft hij in Pruisen en van 1808 tot 1811 is hij in Spanje, waar hij door een lanssteek gewond raakt aan zijn hoofd. Augustus 1808 krijgt koning

³ **Coenraad van Valkenburg**, geboren te Leiden 27-10-1784, overleden te Bouterseum (B), 11-8-1831. Ontvanger der directe belastingen, bierbrouwer en commandant van een compagnie Vrijwillige Groningse Jagers. Werd bevorderd tot luitenant-kolonel titulair. Sneuvelde te Boutersem tijdens de Tiendaagse Veldtocht.

⁴ **Adam Keyzer**, geboren Amsterdam, 24-9-1785, overleden Maastricht 17-7-1859. Overleeft deelname aan Napoleons Russische Veldtocht en leert in Polen zijn echtgenote kennen: **Rosalie Ekkert**, geboren Czerniejewo ca. 15-8-1793, overleden Maastricht, 2-1-1855.

Lodewijk Napoleon (we zijn dan beland in de periode van het Koninkrijk Holland van 1806-1810) van zijn grote broer, de Franse keizer, opdracht, hem een brigade te leveren ter ondersteuning van de **Spaanse Onafhankelijkheidsoorlog** waarin Napoleon is gewikkeld. Koning Lodewijk stuurt dan een onderdeel dat de naam **Hollandse Brigade** meekrijgt, onder leiding van generaal-majoor **David Hendrik Chassé**, naar Spanje. De brigade verplaatst zich te voet naar Spanje (!).

Na zijn terugkeer uit Spanje gaat Adam reeds in het daaropvolgende jaar 1812 als huzaar van het **11e Regiment Huzaren**⁵ met **la Grande Armée** van **Napoleon** mee en neemt deel aan de veldtocht naar Rusland. Als een van de weinige Nederlanders (vierhonderd op een totaal van ca. vijftienduizend) overleeft hij de barre terugtocht, zij het met bevroren benen na oversteken van de **Berezina**. Op de terugtocht wordt hij in Polen verpleegd. Daar leert hij zijn vrouw, **Rosalie Ekkert** kennen. Adam woont gedurende een zevental jaren in Boxtel. Tussen 1823 en 1830 is hij, in de rang van wachtmeester honorair, commandant van de Brigade Koninklijke Marechaussee te Boxtel. Bij KB no.78 van 17 mei 1831 wordt hij bevorderd tot tweede luitenant der Koninklijke Marechaussee. Driemaanden later zal hij deelnemen aan de Tiendaagse Veldtocht tegen de afgescheiden Belgen.

Hij woont met vrouw Rosalie en kinderen in het tot kazerne verbouwde woonhuis in de Rechterstraat (locatie voormalige winkel Witteveen). Drie van hun kinderen worden te Boxtel geboren. Later zal Adam met zijn gezin in Maastricht terechtkomen en bereikt hij de rang van kapitein der Koninklijke Marechaussee. In 1855 overlijdt Rosalie, Adam volgt in 1859. Toneelspeler, presentator, zanger en schrijver **Joost Prinsen**, geboren te Vught als zoon van de burgemeester van Roosendaal en later Breda, stamt aan moeders zijde af van Adam en Rosalie Keyzer. Medio maart 2012 volgde Joost een deel van het traject van zijn voorouders in het televisieprogramma **Verborgen Verleden**. Het graf van Rosalie Keyzer-Ekkert is op de, in 1812 aangelegde, begraafplaats Tongerseweg te Maastricht nog steeds aanwezig.

⁵ Het **11e Regiment Huzaren**, opgenomen in het Frans leger van keizer **Napoleon Bonaparte**, bestaat geheel uit Nederlanders en stamt af van de huzaren van het **Legioen Lichte Troepen van Rijngraaf van Salm (prins Frederik III van Salm-Kyrbourg)**, welk Legioen op 11 november 1784 wordt opgericht. Frederik III is tevens de laatste **baron van Boxtel** en **heer van Liempde**, hij sterft juli 1794 te Parijs onder de guillotine. In de nadagen van de heerschappij van keizer **Napoleon** weigeren de huzaren van het 11e Regiment Huzaren trouw aan de keizer te zweren, ondanks beloofde promoties. Ze werden daarop te Parijs gevangengezet en nadien bevrijd door de geallieerden, nadat Napoleon is verdreven.

foto van het echtpaar Adam Keijzer en echtgenote Rosalie Keijzer-Ekkert op latere leeftijd. Opschrift achterzijde foto: Photographie van L. Stollenwerk Spiegel en Lijstenfabriek 's Bosch Zilveren medaille eerste provinciale tentoonstelling van nijverheid 's Hertogenbosch 1857. Deze foto is dus een herdruk van een eerder genomen foto: Rosalie overleed immers in 1855. Fotografie bestond pas sinds enige decennia: 1839 (Daguerre)

Adam Keyzer, portret gemaakt in zijn Bredase periode. Als jeugdig kanonnier in dienst van Napoleon laat hij bijna het leven in Rusland. Als een van de weinige Nederlandse soldaten in de armee van Napoleon overleeft hij het Russische avontuur. Hij is achtendertig jaar als hij als wachtmeester honorair in 1823 commandant is van de Brigade Boxtel van de Koninklijke Marechaussee wordt. Deze functie vervult hij tot 1830. Samen met vrouw Rosalie en kinderen woont en werkt hij in het tot kazerne verbouwd pand aan de Rechterstraat (voormalige winkel Witteveen) Hij zal uiteindelijk in Maastricht terecht komen en als kapitein het korps Koninklijke Marechaussee verlaten.

Oorlogsbuit komt naar Boxtel

De Tiendaagse Veldtocht is nog geen week voorbij als op donderdag achttien augustus 1831, vanuit Eindhoven, te Boxtel het groot reservepark van het leger aankomt. Een reservepark omvat alles dat het leger in reserve houdt alsmede onderdelen teneinde verloren of defect geraakte wapens of uitrustingsstukken te kunnen vervangen. Daaronder is nu ook de krijgsbuit, door het Nederlandse leger op de Belgen veroverd op de weg van Hasselt naar Tongeren: drie zesponders en twee korte houwitsers van vijftien duim (stukken geschut), smidswagens, zeven transport- en ambulancewagens, een kruitwagen en vijftig karren met buskruit, ransels etc.

Enige van deze kanonnen zullen later worden gesmolten teneinde er metalen

herinneringskruizen voor deelnemers aan de Tiendaagse Veldtocht van te maken.

Een dag later vrijdag negentien augustus arriveert de stoet in 's-Hertogenbosch, begeleid door de in het veld geweest zijnde compagnie van de Bossche Schutterij onder commando van **J.F. ridder van der Schueren**. Aan de stadspoort wordt men verwelkomd door burgemeester **A.G. Verheijen**. Onder luid en herhaald geroep *Leve de koning!* trekt men vervolgens naar de **Esplanade**, een inmiddels verdwenen plein te 's-Hertogenbosch. Na de Vestingwet van 1874 wordt op de plek waar de Esplanade lag gebouwd, onder andere een concertgebouw (1884) en, aan de Jan Heinstraat, een gereformeerde kerk. De voorgevel van het concertgebouw wordt bij een gasontploffing in 1965 ernstig beschadigd en jaren later afgebroken. Er voor in de plaats verrijst de huidige bioscoop **Euro-Cinema**. Zaterdag twintig augustus 1831 arriveren in de vesting 's-Hertogenbosch een honderdtal Belgische krijgsgevangenen, waaronder negen officieren. Ze worden ingescheept om verder vervoerd te worden. Maandag tweeëntwintig augustus vertrekt de karavaan met buitgemaakte spullen weer uit 's-Hertogenbosch. Mogelijk gaat het reservepark richting Oss waar het zijn stek heeft. De buitgemaakte stukken geschut worden richting Delft vervoerd.

Kroonprins wordt te Delft afgehaald

Dinsdag drieëntwintig augustus is de weg die de koninklijke stoet naar **Paleis Noordeinde** zal nemen rijk versierd met loof- en bloemfestoenen, guirlandes en slingers. De Haagse Stedelijke Schutterij te paard haalt de kroonprins in Delft op en begeleidt hem en zijn stoet naar 's-Gravenhage waar men omstreeks half drie in de middag aankomt bij het paleis.

Op de verjaardag van koning Willem I een dag later, woensdag vierentwintig augustus, staan de buitgemaakte stukken geschut 's morgens te tien uur op de binnenplaats van paleis Noordeinde opgesteld en worden door de kroonprins veldmaarschalk aan zijn vader aangeboden. Koning Willem I aanvaardt het cadeau en schenkt vervolgens twee van die stukken weer aan zijn zoon de kroonprins en bestemt later, bij besluit nummer zeventig van twaalf september 1831, de overige drie stukken om te worden gesmolten teneinde te dienen als herinneringskruis voor de deelnemers aan de veldtocht. Daarna worden die dag de stukken geschut naar het Buitenhof vervoerd, waar een grote parade wordt gehouden, georganiseerd door de Stedelijke Schutterij. 's Avonds bezoekt de koninklijke familie de schouwburg waar twee stukken worden opgevoerd: *Zoë* of *De geleerde minnaar* en *De Tamboer van de Landmilitie* of *De Geldersche Bruiloft*.

De Arnhemsche Courant opent een dag later, donderdag vijfentwintig augustus, met een over de gehele voorpagina afgedrukt gedicht van ene **Robidé van der Aa**, een lofzang op de koning.

Cholera bereikt Nederland

Cholera, **klere (kolere)**, **Aziatische buikloop** of **blauwe dood**. Allemaal benamingen voor een ziekte die in 1816 voor het eerst in **Bangladesh** wordt geconstateerd en zich daarna over de wereld verspreidt. Veroorzaker is de bacterie **vibrio cholerae**, met een gemiddelde incubatietijd van zes uur tot ca. twee dagen. De naam **blauwe dood** wordt gebezigd omdat

choleralijders vaak een blauwe huidskleur krijgen. In ongeveer 85% verloopt de ziekte zonder dat de besmette persoon symptomen vertoont. In de overige 15% ontstaat misselijkheid, braken, diarree, waardoor uitdroging en shock dreigt. Velen die de symptomen krijgen komen te overlijden. Door de vaak abominabel slechte hygiëne kan de ziekte zich gemakkelijk verspreiden. Men weet nog geen raad en een effectieve aanpak van cholera ontbreekt dientengevolge. In het jaar 1832 bereikt de ziekte Nederland in Scheveningen.

Verbod op eten onrijp fruit als middel tegen cholera

Dat jaar vaardigt de Brabantse gouverneur **Van den Bogaerde van ter Brugge** een verbod uit op het consumeren van onrijp fruit, een handelwijze waarvan wordt gedacht dat die in verband staat met het ontstaan van cholera. Overtreding van het verbod wordt bestraft met een boete. Kwakzalvers beleven gouden tijden, doch ook apothekers verkopen allerlei middeltjes waarvan de werking niet is bewezen.

Ook apothekers doen goede zaken

Zo prijst de Bredase apotheker **Johannes Overduin**, die zijn zaak heeft aan de Veemarkt, zijn *cholera elixer van professor Tilesius* aan, alsmede *een zeer aangenaam cholera bitter, dat bij een aanval van cholera op handen en voeten moet worden ingewreven*. Daarnaast verkoopt hij kruiden om te drinken als - volstrekt nutteloos - middel tegen de ziekte. Boekhandels doen goede zaken met het aanbieden van geschriften die pretenderen een effectieve behandelwijze van cholera te beschrijven.

Op twintig juli doen zich in 's-Hertogenbosch zeventien nieuwe cholera-gevallen voor. In het kamp te Oirschot breekt de gevreesde ziekte op negenentwintig augustus 1832 uit. Ook in Boxtel heerst in die tijd cholera waarbij zowel onder de militairen als onder de burgerbevolking doden vallen. De Gemeente moet een ruimte beschikbaar stellen voor de verpleging van lijders aan deze ziekte, doch heeft die niet. Een poging om het leegstaande kasteel Stapelen daartoe in te richten loopt spaak door de weigering van eigenaar **Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy**, of heer van Haanwijk, Boxtel en Liempde (woonachtig te Sint-Michielsgestel). Later wordt alsnog ruimte gevonden in het oude vrouwengasthuis 't Hofje aan het Marktveld en in de leegstaande woning van **Velsen**.⁶

Kranten spreken in die periode in plaats van cholera ook wel van *heerschende ziekte*. Veertig jaar later in 1873, zal in Boxtel op Duinendaal de **Rochusbouw** of **Smetbouw** verrijzen: Boxtels eerste ziekenhuis, bestemd voor besmettelijke zieken. Beneden vierentwintig bedden, met op de verdieping nogmaals plaats voor vierentwintig patiënten.

⁶ Coenen, Jean: *Baanderheren boeren & burgers*, 2004, Uitgeverij Aeneas Boxtel, ISBN 90-75365-68-3.

* * Alle de genen, dienstpligtig wordende of niet, welke in de tegenwoordige omstandigheden, dat alle weerbare maanen te wapen geroepen worden, om de regten van Koning en Vaderland te verdedigen, nog verlangen mogten, zich gedurende de bestaande onlusten, bij het Korps Noord-Hollandsche Vrijwillige Jagers te engageeren, worden verwittigd, dat zij, mits geschikt voor den dienst wordende bevonden, en voorzien van een attest van goed gedrag, zich ten dien einde onmiddellijk kunnen begeven bij bovengemeld Korps, thans gekantonneerd te **Boxtel**, alwaar zij dadelijk van Wapens en Ledergoed zullen voorzien worden, terwijl degenen, die zulks mogten verlangen, bij het Korps kunnen worden gekleed.

De Kapt. Kommandant,

H. R O O K M A A K E R.

Boxtel, 1 December 1832.

In Boxtel worden jonge mannen opgeroepen dienst te nemen.

Bericht in Opregte Haarlemsche Courant, dinsdag vier December 1832.

JARENLANGE PATSTELLING NA OVERWINNING

Hoewel Nederland, zij het met het nodige geluk, een militaire overwinning op de opstandige Belgen behaalt, zijn de inspanningen van koning Willem I tevergeefs. Zowel Engeland als Frankrijk stellen een ultimatum. Frankrijk stuurt troepen naar België. De kroonprinsbevelhebber moet met zijn armee België uit. De koning moet inbinden, maar zich zo maar gewonnen geven is er niet bij. Er volgt een jarenlange gespannen situatie waarbij Nederland rekening houdt met een aanval van België en omgekeerd. Het op de been houden van een groot leger brengt Nederland aan de rand van bankroet. Ook binnenlands ontstaat steeds meer oppositie tegen het beleid van de, dan nog vrijwel almachtige, koning. April 1839 zal ons land zich tenslotte neerleggen bij de definitieve amputatie van België in wat heet het **Verdrag van Londen**.

Metalen herinneringskruis

Medio maart 1832 wordt, conform het koninklijk besluit van twaalf september 1831, begonnen met het uitreiken van het **Metalen Kruis**, dat zou zijn vervaardigd uit het ijzer van buiten Hasselt op de Belgen buit gemaakt geschut. De uitreiking zal beginnen bij de Vloot op de Schelde, de troepen op het kasteel te Antwerpen en die in Staats-Vlaanderen. Daarna komen de divisies en garnizoenen aan de beurt.

Metalen Kruis 1830-1831.

*Ook wel bekend als het Hasselt Kruis.
Ingesteld bij Koninklijk besluit no. 70
van 12 september 1831 en uitgereikt aan
allen, die aan de krijgsverrichtingen in de
jaren 1830 en 1831 hebben deelgenomen.*

Brabant negen jaar lang overspoeld met militairen

Gedurende de periode 1830 - 1839 bevinden zich veel legeronderdelen in het zuiden van ons land. Die worden gekantonneerd in grote legerkampen, waarvan dat bij **Rijen** (nu Gemeente **Gilze en Rijen**) op de **Molenschotse Heide** en buurtschap **Vijf Eiken** wel het bekendste is geworden: een tentenstad van duizend bij driehonderd meter met zeshonderd tenten, waar maximaal zo'n 12.000 militairen verblijven. Daar zijn AD 1990 de plaatsen waar de tenten hebben gestaan in de grond nog te herkennen! Ook nadien wordt dit kamp nog veelvuldig gebruikt als legerkamp. In de omgeving ontstaat **Vliegbasis Gilze-Rijen**.

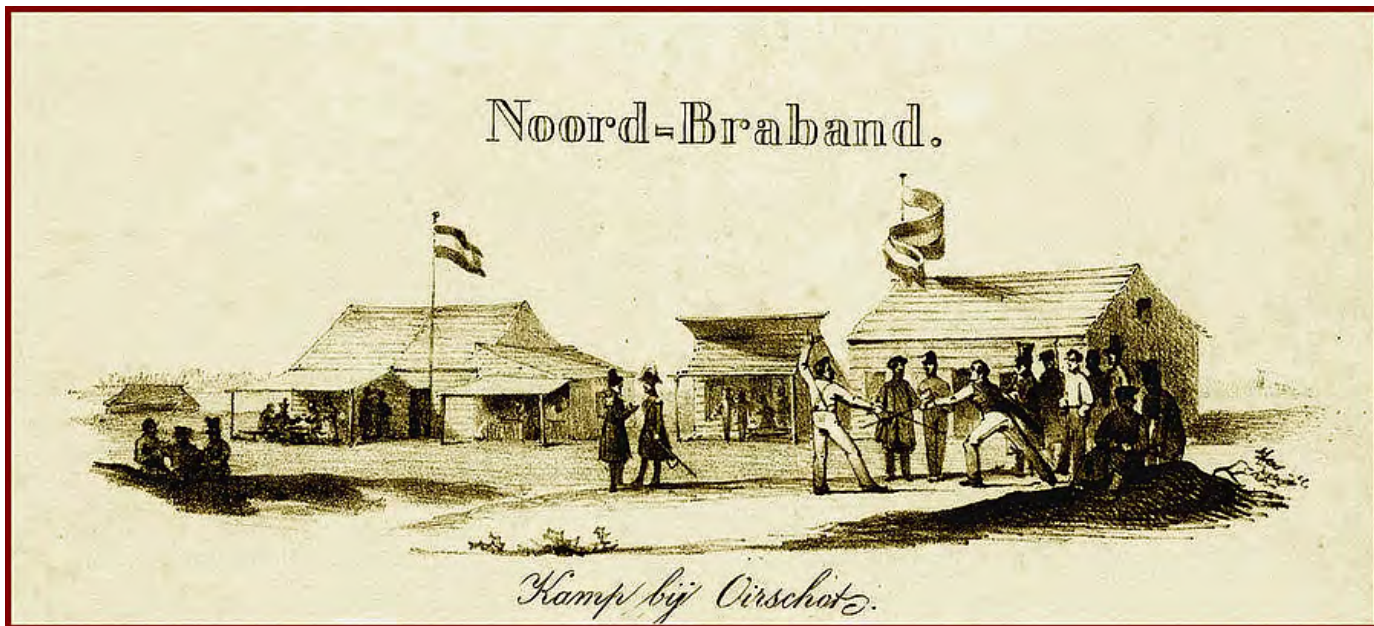
Kampstraat in de Legerplaats bij RIJEN.

*Terrein legerkamp Rijen
omstreeks begin van de 20e eeuw.
Nog steeds in gebruik bij
oefeningen.*

Kamp Rijen, getekend door kapitein Gevers van Endegeest

Ook bij **Oirschot**, dan zo'n 3.000 inwoners groot, komt een groot kamp van de grond. Er wordt een divisie rond een kruispunt van wegen ondergebracht. Een kruispunt van de wegen naar Oirschot, Wintelre, Beers en Oostelbeers. Compleet met onder meer twee kerken, een marktplaats, latrines, kantines - inclusief ondergrondse kroeg - en slachterij. Hier verblijven tussen 1831 en 1834 zo'n 10.000 tot 12.000 militairen op een terrein van bijna 2 bij een halve kilometer. Later zal in die omgeving, doch meer zuidwaarts gelegen, de tegenwoordige **Legerplaats Oirschot**, met de officiële naam **generaal-majoor De Ruyter van Steveninckkazerne**, met aangrenzend oefenterrein verrijzen.

Beeld van het kamp bij Oirschot (1831-1834).

Aan Belgische zijde kent men soortgelijke kampementen, onder andere te **Beverlo** (Leopoldsburg) Het is strategisch gelegen en biedt ruimte (heide) in overvloed. Het bestaat thans nog als kazerne. Er is een museum over deze periode ingericht.

De Nederlandse militairen die van elders naar Noord-Brabant komen zijn, zeker wat de minderen (soldaten) betreft, voor het grootste deel voor het eerst in hun leven van huis, vaak zelfs voor het eerst buiten hun geboorteplaats. Daarbij verstaan ze elkaar en ook de Brabanders vaak niet of nauwelijks door de vele dialecten die gesproken worden. De provincie Noord-Brabant wordt in die jaren opgezadeld met de nodige problemen die inkwartiering met zich meebrengen. Optredende cholera-epidemieën, vaak slechte hygiënische omstandigheden, verveling met daaruit voortvloeiende baldadigheid, drankmisbruik, en... vrouwen van licht zeden die bijdragen aan de verspreiding van geslachtsziekten onder de militairen, bezorgen commandanten en bestuurders de nodige kopzorgen. Het optredende taalprobleem is daarbij slechts een vervelende bijkomstigheid. Ook Brabantse jongemannen zijn onder de wapenen gekomen, zij worden ook elders in het land gelegerd, tot wel in Friesland toe.

In Brabantse dorpen en steden worden militairen ondergebracht in kazernes in onder meer de vestingsteden Bergen op Zoom, Grave, Nijmegen, Breda, 's-Hertogenbosch. Vestingsteden hebben op dat moment de facto hun betekenis in oorlogvoering reeds verloren, doch bieden nog wel het voordeel boven inkwartiering dat troepen er geconcentreerd zijn op één plek. Omdat er onvoldoende kazernes zijn, worden veel onderdelen verspreid over de provincie ingekwartierd bij de lokale bevolking. Ze verblijven daar voor kortere of langere tijd om vervolgens weer naar een ander kampement of dorp verplaatst te worden. Veel militairen maken zo mee meerdere malen op dezelfde plaats terug te komen.

< *Opperbevelhebber van het Nederlandse leger in die periode is Z.K.H. kroonprins en veldmaarschalk Willem, de latere koning Willem II.*

Roepnaam Guillot, bijnaam slender Billy. Geboren Den Haag, vijf december 1792, overleden Tilburg zeventien maart 1849. Prins van Oranje-Nassau. Brengt zijn jeugd door aan het hof van de koning van Pruisen. Krijgt daar een militaire opleiding en dient in het Pruisische leger. Hij wordt in 1815 troonopvolger. Neemt deel aan de Slag bij Waterloo op achttien juni 1815. Trouwt in 1816 met Anna Paulowna, dochter van tsaar Paul I van Rusland. Hij is van 1840-1849 koning der Nederlanden, groothertog van Luxemburg en hertog van Limburg.

Twijfel aan loyaliteit bevolking Brabant.

De provincienaam is, vanaf 1813, *Brabant* ter onderscheiding van het zuidelijke, later Belgische *Brabant* met een *t* op het einde. Per vijftien september 1815 wijzigde de naam in *Noord-Brabant*. De *d* op het eind zal weer wijzigen in *t* bij de grondwetswijziging van 1848 (Thorbecke) en sindsdien is de naam *Noord-Brabant* gebleven. Oktober 1831 verbiedt de gouverneur (commissaris der koningin) van Noord-Brabant, **André Jean Louis van den Bogaerde van ter Brugge**, tot nader order, het houden van jaarmarkten en kermessen in Brabant. Men vreest voor ongeregeldheden. Van den Bogaerde, van origine Belg en geboren te Gent, is Oranjegezind gebleven en goede bekende van koning Willem I en later van diens opvolgers II en III. Het is in die tijd een bijzonderheid dat een Belg in Nederland een belangrijke overheidsfunctie vervult. Vanaf 1830 is hij baron en vanaf 1834 eigenaar, tevens bewoner van kasteel Heeswijk. De gouverneur is drie jaar later aanwezig in de Bossche sociëteit **Het Casino**, waar op hij zaterdag 8 april 1837 als eerste voorzitter is van het **Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen** het woord voert. Dit genootschap is kort ervoor opgericht op initiatief van de gouverneur, alsmede de Bosschenaren **Cornelis Rudolf Hermans**, rector van de Latijnse school en **Hendrik Palier**, drukker

Aan de loyaliteit van de Brabanders zèlf wordt in die dagen aanvankelijk ook nog wel getwijfeld. De regering vreest namelijk dat de eerdere langdurige (1648 - 1794) onderdrukking van deze provincie de bevolking wellicht sympathie voor de Belgen zal opleveren, die overlopen naar het zuidelijke kamp tot gevolg kan hebben. Zo klinkt in het zuiden wel de kreet *België tot aan de Moerdijk!*... Om die reden wordt bijvoorbeeld de populaire krant **De Noord-Brabander** in november 1830 verboden. Weliswaar mag hij in de loop van 1831 weer verschijnen, zij het gecensureerd. Die sanctie overkomt ook andere Brabantse kranten. Mogelijk past de gewoonte om Brabantse militairen buiten hun eigen provincie dienst te laten doen eveneens in de maatregelen van een, ten opzichte van een deel van de eigen bevolking, aanvankelijk achterdochtige overheid. Zo arriveren te Utrecht op zaterdag vijftwintig januari 1832, komende van Naarden,

veertien officieren, 542 onder-officieren en manschappen van het 2e Bataljon, 3e Afdeling Noord-Brabantse Schutterij. Zij vertrekken op zondag zesentwintig januari naar... Middelburg. Toch kan men niet kieskeurig zijn: elke man telt en daarenboven: aan het vervullen van bepaalde functies worden bepaalde (fysieke) eisen gesteld. Voorbeeld: de paarden van de cavalerie moeten fit het gevecht in kunnen gaan en blijven volhouden. Goede verzorging en voldoende voeding zijn daarbij essentieel, doch ook het gewicht van de berijder plus diens uitrusting is een factor die geducht meetelt. Zo mag het gewicht van een huzaar lange tijd niet boven de 70 kilo uitkomen. Pas in het jaar 1891 wordt het verhoogd naar 75 kilo.

***Noord-Brabant heeft in 1831 de
achtung wel weten te verwerven van 100,000
krijgers, die over ons gewest verspreid waren,
en deze hoogschatting zal nog vermeerderd wor-
den, indien wij ons als een Godsdienstig, dienst-
vaardig, arbeidzaam en trouwhartig volk blij-
ven gedragen. Onze leus blijve steeds: getrouw
aan de Godsdienst, den Koning en het
Vaderland!***

*deel van de tekst op pagina 61 van:
Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van de provincie Noord-Brabant 1845*

Zes jaar na afloop van de periode 1830-1839, wordt in een in 1845 verschenen boekwerkje ook aandacht besteed aan de volksaard van de Brabander. Paragraaf XXIII kreeg de titel mee Verknochtheid aan den geboortegrond en onwankelbare trouw. Bovenstaande tekst is daar onderdeel van.

Militairen verkopen munitie

Op tweeëntwintig juli 1831 vaardigt gouverneur Van den Bogaerde van ter Brugge een waarschuwing uit inzake het feit dat er kennelijk militairen zijn die munitie verkopen. Niet alleen het nadeel voor het rijk wordt vermeld, vooral de strafbaarheid van de handelwijze wordt benadrukt.

< **André Jean Louis van den Bogaerde van ter Brugge.**

Geboren te Gent zeven juli 1787, overleden te Heeswijk, twaalf november 1855. Zijn vader is burgemeester van Waasmunster (B.)

Gouverneur van de provincie Noord-Brabant 1830-1842. Per een maart 1830 wordt hij in de adelstand verheven met de titel van baron.

*Hij is kunstverzamelaar en oprichter van het **Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen van Noord-Brabant**. Kamerheer van de koning.*

In Heeswijk bewoont hij vanaf 1834 tot aan zijn dood het kasteel.

Situatie Boxtel

Boxtel weet van oudsher wat het is om grote aantallen militairen en paarden binnen de dorpsgrenzen te hebben en te moeten verzorgen. Enige voorbeelden van vóór 1830. Op zeventien mei 1748 vestigde veldmaarschalk **Karel graaf van Batthyany** zijn hoofdkwartier in Boxtel. Hij was een Oostenrijks-Hongaarse militair, tevens landvoogd van de zuidelijke Nederlanden van 1746 tot 1748. Het was tegen het einde van de Oostenrijkse Successieoorlog. Er werd gemeld dat het kamp nog lang in Boxtel zal blijven. Er is ook sprake van proeven van 8 stuks nieuw geschut, waarmee men in vijftien minuten honderd schoten loste zonder dat het nodig was *dezelve eenmael uit te wisschen* (de loop te reinigen). Later dat jaar was stadhouder **Willem IV** op bezoek in Eindhoven en reisde vrijdag achtentwintig oktober naar 's-Hertogenbosch waarbij hij door Boxtel kwam: de steenweg voerde dwrs door het centrum. Onder leiding van drossaard **Jan Bowier** werden de nodige ereblijken voorbereid. Een daarvan bestond uit een erewacht op de Markt bestaande uit vijftig grenadiers van het Engelse Regiment dat hier was gekantonneerd.

Slag Bij Boxtel

Op zondag veertien en maandag vijftien september 1794 vond de **Slag bij Boxtel** plaats. Toen had de bevolking niet alleen de last te dragen van inkwartieringen, doch werd ongewild toeschouwer van een heuse slag die de naam van hun dorp meekreeg: de Slag bij Boxtel. Onder meer het Barrièrehuis aan de huidige Clarissenstraat (nu huisnummer 37) werd door vluchtende Engelse soldaten in brand gestoken...

Einde Ancien Régime

In 1795 was, met de komst van Franse troepen in ons land, het einde van het **Ancien Régime** ingeluid. De laatste stadhouder **Willem V** moest vluchten en op Nederlands grondgebied zou kort nadien de **Bataafse Republiek** ontstaan. Juni 1795 waren ongeveer zeventienvijftig Franse militairen binnengetrokken en eisten inkwartiering. Dit was een taak voor het dorpsbestuur. Er werd bepaald dat er in Boxtel binnen plaats was voor negentig militairen, de rest zou een plek krijgen in de overige buurtschappen van Boxtel. Dit was echter niet naar de wens van de Franse commandant die daarop zijn ondergeschikten een vrijbrief gaf dan maar zelf inkwartiering op te eisen bij burgers. Zo forceerden twee artilleristen met geweld toegang tot de woning van **Hendrik Verhees** die in de Clarissenstraat vlakbij de Markt woonde en waar reeds drie Franse officieren waren ingekwartierd.

Nederland onderdeel Eerste Franse Keizerrijk

Luttele jaren later, doch niettemin drie staatkundige constellaties verder, na Bataafse Republiek en Koninkrijk Holland, werd Nederland in 1810 ingelijfd bij het Eerste Franse Keizerrijk van **Napoleon Bonaparte**. Medio 1811 waren er in Boxtel vierhonderd militairen ingekwartierd. In 1811-1812 huisde de Keizerlijke Gendarmerie in het Hofje aan de Markt. Dat was toen nog vreemd krijgsvolk en het was ongewis wat ze precies kwamen doen in Nederland. Doch ook nadien waren inkwartieringen een steeds terugkerende (nood-) zaak. Op vrijdag acht december 1815 werd op last van de provinciaal commandant en gouverneur luitenant-generaal baron **Van der Duijn** in Boxtel een compagnie artillerie te voet met trein (kanonnen op affuit, wagens met benodigdheden, getrokken door paarden) ingekwartierd.

Nationale zaak

Medio 1830 is het eigen volk dat ingekwartierd moet worden en betreft het een nationale zaak. In Boxtel en omgeving worden tussen 1830 en 1839 veel militairen, in wisselende bezetting, ingekwartierd. Dat kan betekenen onderdak en voeding bij de burgerij, dan wel uitsluitend nachtleger bij burgers, met *vivres* (mondbehoefte) gefourageerd door het leger. De inwoners krijgen voor die inkwartiering een vergoeding. In te kwartieren militairen krijgen van hun onderdeel een biljet mee dat zij moeten afgeven bij de bewoners van het huis waar ze worden ondergebracht. Deze krijgen dan een vergoeding. Die bedraagt per dag: voor kost én inwoning vijfendertig cent; voor uitsluitend onderdak tien cent. Ook dienstpaarden worden ondergebracht. Er kan groot verschil bestaan in kwaliteit van inkwartiering. Officieren worden veelal bij notabelen ondergebracht en hebben meestal niet te klagen. Minderen lopen kans in arme gezinnen terecht te komen waar nauwelijks (slaap-) plaats voor ze is, doch ook voeding karig is. Alleen de, weinige, financieel wat ruimer bij kas zittende militairen kunnen van hun eigen geld een aanvulling kopen op hun schamele voeding.

Vergoeding voor inkwartiering soms gekort

Voor de bewoners van stad of dorp die met inkwartiering te maken krijgen vormt het innen van de hen toekomende bedragen nog wel eens een probleem. Wat is het geval? Een militair onderdeel verstrekt aan het gemeentebestuur een bedrag wegens inkwartiering. **Burgemeester** en **assessoren** (wethouders) zijn vervolgens belast met de uitbetaling. Dit klinkt logisch want een militair onderdeel kan plotseling order krijgen tot verplaatsing, waardoor er geen gelegenheid is de bewoners uit te betalen. Hoewel de noodzaak van deze werkwijze dus duidelijk is, levert die in de praktijk nog als eens problemen op. Om zich in te decken tegen eventueel optredende tekorten zijn er gemeenten die besluiten inwoners niet het volle, hen toekomende bedrag uit te betalen, doch te korten met een bepaald percentage. Dit leidt kennelijk tot zoveel klachten dat Brabants gouverneur Van den Bogaerde van ter

Brugge het noodzakelijk acht daarover een circulaire uit te vaardigen. Dat wordt circulaire no. 100 van tweeëntwintig april 1831. Daarin snijdt hij twee zaken aan. De eerste betreft het feit dat er gemeenten zijn waar de burgemeester zich in zijn eentje alles rond inkwartiering afhandelt, het geen niet is toegestaan. Dit dient te geschieden door burgemeester en assessoren. De tweede zaak betreft het korten op de uit te betalen vergoedingen wegens inkwartiering. Ook hier geeft de gouverneur expliciet aan dat elke vorm van korting verboden is. Hij roept gemeentebesturen zelfs op om, mocht er al gekort zijn, aan rechthebbenden nog toekomstige bedragen alsnog uit te betalen.

Inkwartiering niet populair

Algemeen kan gesteld worden dat steden en dorpen liever van inkwartiering verschoond blijven. Plaatsen gelegen aan doorgaande wegen zijn geliefd als inkwartieringslocatie. In 1825 was er sprake van de aanleg van een keiweg van Breda Tilburg/'s-Hertogenbosch. **Ripperda**, toen burgemeester van Oisterwijk, deed alle moeite die weg door zijn dorp te laten lopen, omdat hij daarvan de voordelen zag. Zowat de hele gemeente was echter tegen zijn streven omdat men vreesde voor overlast door inkwartiering. Inkwartiering was weinig populair. In advertenties geplaatst in kranten uit die tijd inzake te koop aangeboden huizen wordt nog wel eens - als gunstige omstandigheid - benadrukt dat de gemeente waarin het pand staat *niet of nauwelijks* wordt belast met inkwartiering.

Boxtel AD jaren dertig negentiende eeuw

Boxtel en Liempde zijn in die tijd nog twee zelfstandige gemeenten. Zoals we reeds hiervoor zagen, wordt ook Liempde benut voor inkwartiering. In Boxtel verblijven in het jaar 1832 vele honderden militairen, onder meer van het 1ste Bataljon van de *1ste Afdeling Vriesche Schutterij* - dat tijdens de Tiendaagse veldtocht te Hasselt hevig slag leverde met de Belgen. Van die Friese Schutters wordt wel gezegd: *die Friese zijn geen politesse, zij slaan met kolven en steke met messe*. Deze Friese Schutters klagen dat de kolven van hun geweren te licht waren om daarmee de vijand te kunnen vermorzelen. Velen van hen trekken tijdens de Tiendaagse Veldtocht daarom hun gevaarlijke jachtmessen en richten onder de Belgen een vreselijke slachting aan.

De **Batterij Rijdende Artillerie no. 3** met een sterkte van honderdvijfentwintig man, onder commando van de **kapitein Kops** komt op negentien januari 1831 vanaf Roosendaal, via Rijsbergen en Princenhage naar Boxtel en bivakkeert hier drie maanden. Nadien verblijven ze in Vught. Wisselend zijn van diverse divisies het hoofdkwartier in Boxtel gevestigd. December 1833 is zelfs het hoofdkwartier van het leger te velde (hoogste niveau) in Boxtel gevestigd. Begin 1839 leveren de lopende vredesonderhandelingen spanningen op en Nederland vreest voor een Belgische aanval.

*Rijdende artillerie met caissonwagen (munitie) en kanon, omstreeks 1900. Behalve de
bewapening veranderde er in het uiterlijk voorkomen sinds de oprichting in 1793, weinig...*

*< Muts van de Gele Rijders (rijdende artillerie) , zoals die
heden ten dage nog wordt gedragen.*

*Foto van zaterdag negenentwintig juni 2013:
Nationale Veteranendag, defilé en veteranenconcert door
André Rieu op het Vrijthof te Maastricht)*

< *Rijdende artillerie (Gele Rijders)*

geschilderd door George Hendrik Breitner in 1885-'86.

In Nederland werd het Korps Rijdende artillerie opgericht op 21-2-1793 op aandringen van stadhouder Willem V, die door zijn vrouw was gelieerd aan Pruisen, waar dit type artillerie reeds langer bestond.

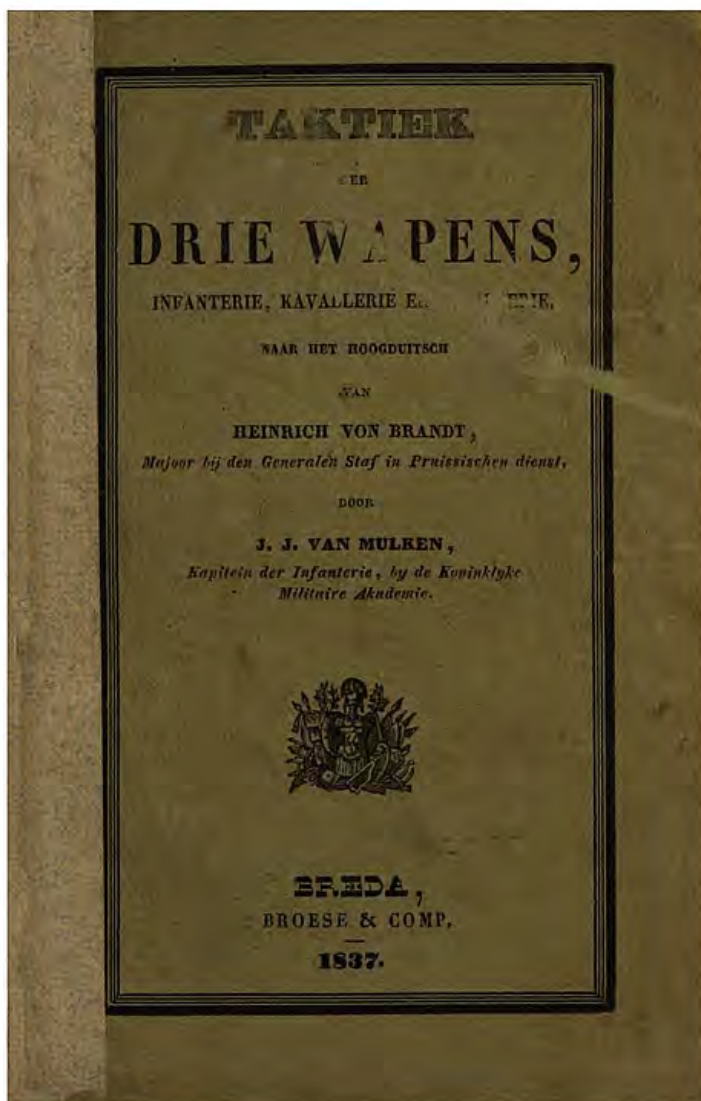
Ter verduidelijking van de term *rijdende artillerie*: kanonnen waren van oudsher zwaar, hoe ouder hoe zwaarder kun je stellen. Aanvankelijk waren kanonnen immobiel en werden uitsluitend op één en dezelfde locatie (vesting) ingezet. Als ze al ooit verplaatst moesten worden deed het leger dat niet zelf, doch huurde een aannemer in die deze klus klaarde. Ze konden, door hun gewicht en afmetingen, onmogelijk een bijdrage leveren aan tactische manoeuvres op een slagveld. Om in later tijden de veel snellere cavalerie op het slagveld te kunnen volgen was het derhalve noodzakelijk dat kanonnen en affuit voldoende licht gemaakt konden worden, zonder kans op ontploffen van de loop bij afvuren van een schot. Toen de techniek dat eenmaal mogelijk had gemaakt kon de artillerie de cavalerie op het slagveld volgen en daar snel stelling innemen om te vuren ter ondersteuning. Dat gebeurde - aanvankelijk - met de zogenaamde drie- en zesponders en houwitsers van 24 pond ijzer. De term **rijdende** is dus ter onderscheiding van de - niet, of minder bewegelijke - **vesting- veld- kustartillerie**. De *rijdende artillerie* werd in Nederland opgericht in 1793 en is bekend onder de naam *Gele Rijders*.

Voorts moeten bij de artillerie nog kanonnen en houwitsers worden onderscheiden: een houwitser is, in tegenstelling tot een kanon een krombaanwapen en heeft een relatief kortere loop.

Bij de marine is het meervoud van het woord (scheeps-) kanon niet **kanonnen** doch **kanons**.

De houwitser 15 dm. M1827 (kaliber is 15 duim, model in 1827 ingevoerd). De houwitser is, in tegenstelling tot een kanon, een krombaanwapen en heeft een kortere loop. Met een houwitser kan men over eigen troepen vuren, doch ook tot achter een verschanste vijand.

ken de uitwerking dezer projectilen aanmerkelijk. Het gewigt van eenen kartets-kogel is voor den 12ponder bijna 2, voor den 6ponder en veld-houwtiser van 15 duim, nagenoeg 1 Ned. ons. Bij de twee eerstgenoemden, bevat elke blikkendoos 41, en bij de laatste 56 kogels. — De kartets-kogels breiden zich, onmiddellijk nadat zij het geschut verlaten, naar alle zijden uit; deze uitbreiding vormt eenen kogel, wiens middellijn bij den 12ponder het $\frac{1}{11}$, bij den 6ponder het $\frac{1}{10}$, en bij genoemden houwtiser het $\frac{1}{8}$ van den bereikten afstand bedraagt.

Bij den 6ponder geeft het kartetsschot op 600 passen eene voldoende uitwerking, mits het terrein zeer gunstig zij; bij voorkeur bezigt men hetzelfde echter op kortere afstanden, en verkrijgt hetzelfde eerst de beste uitwerking op 400 passen en naderbij. Bij den 12ponder kan men dit schot, onder dezelfde gunstige omstandigheden van het terrein, op 800 passen reeds met gevolg aanwenden.

Op een gunstig terrein heeft men met ons geschut, tegen eene schijf van de reeds opgegevene afmetingen, per schot, het navolgende aantal treffers verkregen:

KALIBER.	800 Passen.			700 Passen.			600 Passen.			500 Passen.		
	Doorge-slagen.	Terug-gekaast	Totaal.	D.	T.	Tot.	D.	T.	Tot.	D.	T.	Tot.
12ponder.	13	2	15	14	1	15	17	»	17	18	»	18
6ponder.	4	7	11	7	8	15	16	1	17	18	»	18
Hw. v. 15 dm. (Mod. 1827.)	19	2	21	19	2	21	21	2	23	24	»	24

Van granaten bedient men zich tegen eenen bedekt staanden vijand, in doorsneden terrein, waardoor het vrije uitzigt belemmerd wordt, tegen troepen in bosschen opgesteld, tegen zeer hoog of laag liggende stellingen, tegen naauwe, doch lange doortogten (holle wegen, defilés), in welke de vijand marcheert; bij den aanval van verschanste stellingen, dorpen, tot het stichten van brand, en voornamelijk in bergachtige streken. De granaten van 15 duim gaan (met 1 pond lading) tot op 2000 passen; zij springen met de gewone lading, in 16 à 18 stukken, die tot op 450 passen geslingerd worden, en waarvan de grootste meestal 1 Ned. pond — de kleinste 0,1 Ned. pond wegen. Het gebruik

Voorzijde van een militair handboek uit 1837. Rechts pagina 393 daaruit, met een overzicht van de uitwerking van de houwtiser 15 dm. M1827 (onderaan in tabel).

Aanleg redoutes te Boxtel

Begin 1839 vreest men een aanval van de Belgen. Ook wantrouwt men Frankrijk. Bewoners van Brabant worden angstig. Het komt er zelfs van dat gezinnen uit bijvoorbeeld Eindhoven, Boxtel, Vught, Helvoirt naar vestingstad 's-Hertogenbosch trekken omdat ze - geheel ten onrechte - menen dat daar meer bescherming is als het tot een aanval komt...

Februari 1839 worden rond meerdere Brabantse plaatsen verdedigingswerken, **redoutes**⁷ of **veldschansen** aangelegd, waarvan er in Boxtel maar liefst een twaalfstal worden opgeworpen. De daarvoor benodigde gronden worden onteigend⁸

⁷ **redoute**: uit: **ridotto**, Italiaans voor verkleind of gereduceerd. Een redoute kan tijdelijk of permanent zijn. Het betreft een eenvoudig, gesloten werk, omringd door een aarden wal. Kan fungeren als buitenwerk van een versterking, of als onderdeel van een linie. **Linie**: een verdedigingslijn, bestaande uit een aaneengesloten geheel van versterkte punten in het terrein. Deze kunnen elkaar ondersteunen en zijn vaak met elkaar verbonden d.m.v. een wal of gedekte weg. Onbegaanbare of onbegaanbaar te maken (o.a. inundatie) terreingedeelten kunnen in een linie zijn opgenomen.

⁸ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 13 januari 1849

Van deze veldversterkingen resteren er AD 2012 nog twee: aan de Esschebaan, nabij zwembad **De Langspier**, op particulier terrein. De andere ligt in het wandel- en sportpark **Molenwijk**, nabij de spoorlijn. Uw scribent verdronk als peuter nog bijna in de vóór deze laatste redoute aanwezige vijver...

De restanten (begroeide heuvel) van de redoute in park Molenwijk heet in de volksmond **Heksenberg**. Ten tijde van aanleg van deze redoute ziet het terrein er ter plekke geheel anders uit en heet dan nog **Tongersche Heide** en vormt derhalve vrijwel geheel open terrein. In de directe omgeving liggen anno 1839 in totaal wel 9 vennen, waarvan een deel inmiddels niet meer bestaat, of deels is gedempt. Achter de redoute in park Molenwijk ligt nog steeds het **Leysenvan**, een vroeger zwembad. Voorts ligt aan naderings- of voorzijde van de redoute en wel schuin ten noordwesten ervan het **Lang Ven**, dat zijn naam eer aan doet: het is een langgerekt, smal ven. Het grootste deel zal later (begin jaren 60 van de 19e eeuw) worden gedempt bij de aanleg van de spoorlijn 's-Hertogenbosch-Boxtel. Een restant ervan bestaat nog. Het is de vijver, tegenwoordig gelegen in park Molenwijk en wel in het omheinde dierenparkje **De Groene Warande**.

De redoutes aan Esschebaan en in park Molenwijk zijn de hoogste: ca. 5 meter, de overige zijn ca. 1,5 meter hoog.

Een derde redoute werd medio 2012 door **Heemkundekring Boxtel** in samenwerking met **Gemeente Boxtel** en **Waterschap De Dommel** teruggebracht in het terrein langs de **Konijnhooldreef**, op het perceel het **Konijnshol**, destijds (vanaf 1834) eigendom van ondernemer **Gerard Bogaers** uit Tilburg. Deze redoute wordt omschreven als **Konijnenberg**. Wat niet werd teruggebracht, doch in 1839 wel bij deze redoute aanwezig was, is een sleephelling: een glooiend omhooglopend pad teneinde het mogelijk te maken een zwaar kanon op zijn plaats binnen de wallen van de redoute te brengen. Op de originele kaart is deze helling ingetekend.

Redoutes zijn betrekkelijk eenvoudige werken: men graaft een gracht waarbij het verwijderde zand wordt gebruikt om een aarden wal aan één zijde van die gracht op te werpen. Op de wal, kan een houten palissade geplaatst worden, of **schanskorven** (cilindervormige, van riet of katoen gevlochten manden gevuld met zand of ander bijv. steenachtig materiaal), bieden bescherming tegen vijandelijk vuur terwijl schutters en een of meer daar opgestelde kanonnen de vijand onder vuur kunnen nemen. Bomen en struiken die een vrij schootsveld belemmeren worden gekapt. Ook in de, aan Boxtel grenzende en dan nog zelfstandige, gemeente Esch verrijzen enige redoutes. Februari 1839 maakt een anoniem gebleven reiziger een reis langs de juist gereed zijnde versterkingen. Over de redoute het Konijnshol bij kasteel Stapelen schrijft hij:

Op mijnen regterkant, op het terrein van het kasteeltje van Boxtel, zag ik eene hoogte, welke mij toescheen meer een klein fort dan wel eene eenvoudige batterij te zijn.

Bij de sluis van de watermolen op de Dommel, waarvan de locatie thans moet worden gezocht op het punt waar de brug in de Mgr. Wilmerstraat begint (zijde Molenpad), is niet uitsluitend een redoute aanwezig: de sluis zelf wordt, indien nodig, ook gebruikt om gebieden te inunderen. Zie terzake hiervan de geschreven tekst op het kaartje, afgebeeld op blz. 29 hierna.

Vanuit Oss arriveert op woensdag veertien februari 1839 **Veldbatterij no. 8** (artillerie) in Boxtel om hier de verdedigingslinie helpen versterken.

redoute Konijnenberg, Boxtel 1839

Februari 1839 werden te Boxtel 12 redoutes aangelegd.

Men vreesde voor een aanval door België.

19 april 1839 wordt te Londen het verdrag getekend waardoor de scheiding tussen Nederland en België formeel wordt erkend.

Op het kaartje, links bovenaan is te zien hoe, ter hoogte van de huidige bocht naar links in de Konijnhoovsedreef, destijds ook een weg, de Nieuwe Laan rechtdoor ging en aansluiting had op de huidige Eindhovenseweg. De meeste redoutes waren slechts kort in het terrein aanwezig: februari - juni 1839. Op kaartje midden onderaan: kasteel Stapelen. De perceelnaam van het kadaster is Konijnshol.

Meer weten over de Boxtelse redoutes? Zie website www.heemkundeboxtel.nl

In Eindhoven worden vaste bruggen gesloopt en vervangen door zogenaamde **rolbruggen** die in geval van nood betrekkelijk snel kunnen worden verwijderd.

Gerardus Bogaers (geb. vijftien januari 1770, overleden vijftien maart 1850).

Gehuwd met Anna van den Hout.

Wollen stoffen fabrikant uit Tilburg. Hij koopt in 1834 in Boxtel kasteel Stapelen en bijbehorende bezittingen van Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy, of heer van Haanwijk (Sint-Michielsgestel). Hij begint in 1792 zijn textielbedrijf aan de Heuvelstraat in Tilburg en wordt een vermogend man. Als kroonprins Willem zijn legerhoofdkwartier in Tilburg inricht komt hij in contact met onder andere de ondernemers in dit, door koning Lodewijk Napoleon, tot stad verheven dorp. Zo leert de kroonprins ook Gerardus kennen tijdens jachtpartijen en bijeenkomsten in de herensociëteit.

De redoutes hebben hun functie inmiddels verloren. Het Verdrag van Londen dat de definitieve scheiding tussen Nederland en België bekrachtigt, is op negentien april getekend. De eerste luitenant Beijerinck van de generale staf maakt, in opdracht van luitenant-generaal de hertog van Saxe-Weimar-Eisenach, op negentien juni 1839 bovenstaand kaartje van de Bostelse redoutes. Schootsvelden zijn ingetekend (lijnen), alsmede het inundatiegebied dat onder water kwam te staan door het sluiten van de sluis bij de watermolens. Mogelijk is het feit dat de redoutes kort nadien afgebroken zouden worden, aanleiding voor de hertog om ze vast te leggen. Linksboven zien we het perceel met windmolens van de papierfabriek bij het Leysenvan.

Boxtel is AD 1830 een bescheiden *vlek* op de kaart, voornamelijk agrarische ingesteld en telt om en nabij 3.600 inwoners. Burgemeester is, sinds 1811, **Abraham Florentius jonkheer Speelman van Wulverhorst**. Als gevolg van het feit dat Brabant gedurende bijna anderhalve eeuw (1648-1796) generaliteitsgebied was, zijn in Boxtel burgemeester, notaris **Johannes Hendrik van den Ham** en hoofd openbare school, tevens kostschoolhouder **Hendrik van der Velden** op dat moment nog allen protestanten. De gemeentesecretaris, **Petrus Cuijpers**, afkomstig uit Luyksgestel, is katholiek. Hij is op dat moment tevens gemeentesecretaris van Liempde.

De protestanten, altijd klein gebleven in aantal hebben sinds eind 1812 het door **Hendrik Verhees** ontworpen kerkje in gebruik. Dominee **Petrus van Dugteren** is daar, sinds 1825, voorganger. Hun aantal lidmaten groeide behoorlijk sinds de komst in 1802 van de papierfabriek op het Smalwater (werknemers: 1810: zesentwintig, in 1812: achtennegentig). De Sint-Petruskerk is, na een lange periode van verval en teruggave door de protestanten, eindelijk ingrijpend herbouwd, vanaf november 1827 weer in gebruik bij de katholieken. Pastoor en deken **Fanciscus Antonius de Wijs**, dan in de zestig, woont nog op de Burgakker, in het fraaie pand dat de pastorie van de schuurkerk vormt en omstreeks 1960 zal worden gesloopt. Hij is telg uit een welgestelde en invloedrijke - ook op politiek terrein - Bossche familie. Tot 1823, het jaar waarin begonnen werd met restauratie van de Sint-Petruskerk, was het raadhuis gevestigd aan de achterzijde van het gebouw, de huidige Heilig-Bloedkapel, nog door een muur afgescheiden van de rest van de kerk. Onder het raadhuis bevindt zich een gevangenkelder, die vaak onder water staat.

Toen werd begonnen met restauratie van de kerk, werd voor gemeentebestuur en archief tijdelijk een onderkomen gevonden in de **Dekanij** op Duinendaal, woning van gemeentesecretaris **Petrus Cuijpers** (AD 2011 ligt daar de pastorie Verrijzenisparochie). Daar huist men AD 1832 nog steeds. Reeds in 1826 bestonden plannen een raadhuis te bouwen naast het Hofje, dus op de plaats waar thans het hoofdgebouw van het huidige gemeentehuis uit 1937 staat. Dat ging niet door, dus plannen om een nieuw raadhuis te bouwen bestaan nog steeds. Door de oorlog met België, gevolgd door de lange periode van geldverslindende mobilisatie van het leger, is er geen geld. Het zal nog duren tot 1843 voordat Boxtel zijn eerste echte raadhuis en tevens onderkomen voor het vrederecht op het dan nog onverharde **Marktveld** in gebruik kan nemen. Sinds 1818 is in de Rechte(r)straat (deels huidige pand Witteveen) de **Brigade Maréchaussée Boxtel** gevestigd, belast met politietaken voor de krijgsmacht, doch tevens met civiel politiewerk als een vorm van rijkspolitie. Boxtel telt de nodige herbergen. Die hebben het, zeker vanaf 1743, toen de straatweg van 's-Hertogenbosch naar Luik, waarvan de aanleg april 1742 te 's-Hertogenbosch aanving, Boxtel passeerde het steeds drukker gekregen. De gehele route is overigens pas sinds 1818 geheel gereed.

Zo staat op het Marktveld, dicht bij de overgang naar Clarissenstraat, de reeds in 1668 door **Hendrik van de Mosselaar** gebouwde, herberg **Het Fortuin**. In 1910 zal de naam ervan wijzigen in Hotel *De Kei*. In 1971 zal het worden gesloopt en gaapt er, tot 1985, het *gat in de Markt*. De herbergier doet er ongetwijfeld goede zaken, mede door consumpties van de vele ingekwartierde militairen. Een andere zeer oude, herberg, tevens brouwerij is **De Zwaan**, die ligt op de plaats waarvan verondersteld wordt dat Boxtel ooit is ontstaan: een **vada** of doorwaadbare plaats in de Dommel, waar op dat moment reeds de **Zwaansche brug** ligt, en die haar naam dankt aan de ernaast gelegen herberg. De brug wordt daarvóór ook wel aangeduid als **Oude Brug** of **Groote Brug**. De naam verandert in de 18e eeuw in **Zwaansche brug**. De brug is al lang aan vervanging toe.

Zaterdag 21 juli 1838 legt burgemeester **Abraham F. Speelman**, geassisteerd door de wethouders in het *bijzijn eener grote menigte aanschouwers* de eerste steen voor een nieuwe

brug. Brug en herberg worden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog vernield. De brug wordt herbouwd, de (voormalige) herberg niet. Vóór aanleg van de weg 's-Hertogenbosch-Luik (1742-1818), kwam al het doorgaande verkeer van noord naar zuid, vice versa, over deze brug. Vóór de brug, komende van Br(e)ukelen, boog verkeer richting Oirschot naar rechts en ging het *Zandpad naar Oirschot* (later: *Ossenpad*, nu Prins Hendrikstraat) in. Naar links leidde 't *Gareneindje* (nu Molenstraat) naar de watermolens. De brug overgaande kwam men in Boxtel binnen (centrum): de Rechte(r)straat. Aan het einde daarvan ging doorgaand verkeer vóór de aanleg van eerdergenoemde weg 's-Hertogenbosch-Eindhoven-Luik, de *Meulekensbrug* (Binnendommeltje) over en koos dan voor de weg naar Schijndel (later: Nieuwstraat, nu deels Nieuwe Nieuwstraat) voor richting Schijndel of de Maastrichtsestraat die richting Sint-Oedenrode ging: de route richting Maastricht. Na aanleg van de weg naar Eindhoven ging verkeer hier circa vijenzeventig meter voor de Meulekensbrug rechtsaf de straatweg (nu Fellenoord) weer op, richting Best.

< *Marechaussee te paard in groot tenue.*

In de jaren waarover dit artikel handelt kon men dagelijks de tot de Brigade Boxtel behorende marechaussees aldus gekleed tegenkomen bij hun dagelijkse werkzaamheden.

De aanduiding 'te paard' bij deze marechaussee betekent dat dit tenue gebruikelijk is voor het personeel dat bereden, te paard, hun werk verricht.

Het pand waar de brigade destijds in Boxtel was gevestigd stond deels op de plaats waar in de Rechterstraat thans het door Witteveen gebouwde winkelpand staat. Aan de linkerkant daarvan is, als scheiding tussen dit en het ernaast staande pand, hoogstwaarschijnlijk nog een restje muur zichtbaar van het pand waar vanaf 1818 de Boxtelse Brigade Koninklijke Marechaussee is ondergebracht.

Later (1843) verhuizen ze naar een pand op de Fellenoord. Vanaf 1912 tot 1940 hebben ze een eigen kazerne aan de kasteellaan. Na de oorlog komt daar, tot 1984, de Bereden Groep van de Rijkspolitie.

Zoals reeds hiervoor gemeld neemt de tweede commandant van de Boxtelse Brigade der Koninklijke Marechaussee, wachtmeester honorair **Adam Keyzer**, deel aan de Tiendaagse Veldtocht. Boxtel is, als overblijfsel uit de Franse Tijd, kantonplaats en heeft een **Vredegerecht** binnen de grenzen dat zijn werk nog moet doen in een geïmproviseerde zittingzaal. **Pieter Lodewijk Muller** is vrederechter en woont in een fraai groot pand aan de Markt (thans winkel van Den Ouden, woninginrichting). Na diens overlijden wordt, per koninklijk besluit van twintig februari 1834, **P.C. van de Ven** als zodanig aangesteld. Van de Ven woont in het pand op de locatie waar thans villa **Het Hof**, bij de Zwaanse brug, is gelegen. In 1838 wijzigt de naam in kantonrechter. De vrede- en later kantonrechter hoeven dan nog geen geschoold jurist te zijn: zij worden ook wel lekenrechter genoemd. Dat zal pas

veranderen in 1877.

bescheiden scheepvaart op de Dommel

Op de Dommel is, op kleine schaal, nog scheepvaart tot 's-Hertogenbosch, met een losplaats bij onder andere café het **Scheepje** naast de **Ter Aasche brug**, die regelmatig wordt gebruikt om stenen aan te voeren voor onderhoud aan de straatweg van 's-Hertogenbosch naar Eindhoven/Maastricht/Luik. Tegenover het Scheepje, aan de andere zijde van de Dommel en eveneens bij de Ter Aasche brug, ligt het perceel grond met woning van schipper **Adriaan van den Akker**. Bomen worden eveneens regelmatig over deze smalle, bochtige rivier vervoerd. Bij herberg Het Scheepje ligt een van de twaalf in 1839 te Boxtel opgeworpen redoutes. De Dommel ook waar regelmatig iemand in omkomt door verdrinking.

Laaglandbeek de Dommel en het gegraven **Smalwater** (oude naam **Molengraaf**) leveren stuwkracht voor twee dubbele watermolens, tezamen een indrukwekkend complex, gelegen voorbij aan Molenstraat en Zandvliet.

Standerdmolen op de Molenweide

Op de vlakbij gelegen **Molenweide** staat een standerdmolen gebouwd in 1681, allemaal ooit bezit van de heer van Boxtel. Deze molen staat AD 2012, **De Vlijt** geheten, te Geffen.

Tegenover de Molenweide, bij huis **Bellvue**, staat de windmolen van brouwer **Jan Cornelis van Krieken** die in het centrum bij de Zwaanse brug tevens zijn brouwerij **De Paauw** annex moutmolen met rosaandrijving (paard) exploiteert. Zijn bedrijf staat mei 1837 te koop.

Molenwijk: terrein eerste Brabantse papierfabriek

Op de Tongerse heide liggen op het terrein dat dan reeds de naam **Molenwijk** draagt en grenst aan de **Hoge Walakkers** en **Den Tijber** (nu **Selissenwal**), de gebouwen van de eertijds vermaarde papierfabriek, opgericht aan het Smalwater in 1802 en in 1819 vanaf het Smalwater in een spectaculaire operatie - in zijn geheel, zonder afbreken! - daar naar toe verplaatst. Het complex is nu buiten bedrijf en eigendom van het Rijk der Nederlanden. Voorts zijn er enige linnenweverijen actief. Thuiswerkers verdienen met weven, spinnen en bleken wat bij. Voorts kent Boxtel veel klompenmakerijen. Kasteel Stapelen, met veel landerijen en gebouwen, waaronder zeven molens, zijn in 1830 nog eigendom van **Onno baron de Senarclens de Grancy**, heer van Haanwijk (Sint-Michielsgestel) en gaan in het jaar 1834 in eigendom over naar **Gerard Bogaers**, wollen stoffenfabrikant in Tilburg, die vanaf dat moment ook wel als *Bogaers van Boxtel* wordt aangeduid. Hij is een bekende van koning en kroonprins door jachtpartijen en sociëteit te Tilburg. Bogaers zal nooit op kasteel Stapelen wonen. Regelmatig staat het kasteel te huur.

Kruisstraat Bostel. Dit fraaie winkelpand heeft aan de rechterzijde een poortje met het jaartal 1833 in de sluitsteen.

Poortje naast winkel in oud pand Kruisstraat te Boxtel. Sluitsteen met jaartal 1833.

De bevolking heeft weinig weet van de hogere krijgsverrichtingen of internationale politieke ontwikkelingen. Daar heeft men ook niet de tijd voor. Men moet hard werken om, geplaagd

door een vrijwel altoos aanwezig gebrek aan voldoende mest, een bescheiden oogst binnen te halen en het hoofd boven water te houden. Al dat vreemd **Hollands** volk in de dorpen brengt wel extra inkomsten mee, doch kan ook spanningen veroorzaken onder meer tengevolge van verveling en opspelende hormonen. De vaak nog jeugdige soldaten willen actie en zien weinig of niets in almaar wachten, oefenen en verplaatsen. Van tijd tot tijd ontstaan wrijvingen. Dat vergt veel tact en leiderschap van militaire meerderen en burgerlijke overheid. Anderzijds is het een tijd waarin van alles gebeurt en te zien is voor de Boxtelse bevolking. Doortrekkende militairen en hun uitrusting en wapens, de oefeningen op de heide. Zeker ook de regelmatig terugkerende bezoeken van hooggeplaatste, ja zelfs vorstelijke, personen en de feesten van de hertog zullen veel nieuwsgierigen hebben getrokken en... stof om nog lang over te praten! Jonge militairen in hun kleurrijke uniform zullen bij menig Boxtelse jonge deerne het hart sneller hebben doen slaan. Ongeruste ouders zullen, meer nog dan anders, de gangen van hun *jongedochters* hebben gecontroleerd en ze, zo nodig vermanend hebben toegesproken.

Romances, huwelijken en geboorten

Toch vinden er de nodige romances plaats die al dan niet tot een huwelijk leiden, doch hoe dan ook hun spoor nalaten door de inschrijvingen van huwelijken en de geboorte van kinderen. In het doopregister van de protestantse gemeente te Boxtel is, uiterst rechts een kolom aanwezig, waarin in voorkomend geval opmerkingen konden worden geplaatst. In de periode 1830-1839 komen we daar geregeld een der volgende aantekeningen tegen:

vader:

militien (deze omschrijving wordt meermalen gebruikt)

Rotterdamsche schutter

uit Berlyn, canonier

Utrechtsche schutter

Sergeant Militien

Luitenant bij de Infanterij

onderofficier by het leger

Sergeant bij de Batterij te velde

Lieutenant bij de Batterij te velde

Korporaal bij de Batterij

Marechaussee bij den Hertog van Saxon Weimar

Marechaussee

Tamboer Majoor bij de 18 Afdeeling Infanterij

Sergeant bij de armé te velde

Luitenant der Artillerie te velde

Luitenant Kwartiermeester 17 Afd. inf.

Het vermelden kan nog een ander doel hebben gediend. Gezien de vele wisselingen van plaats van verblijf is het mogelijk dat de kerkenraad besloot genoemde aantekeningen te maken om mogelijkerwijs nadien, bij een aanvraag om *onderstand* (bijstand) te kunnen aantonen dat de vader hier niet woonachtig was en dat de diaconie van de kerk niet hoefde bij te dragen in het onderhoud van moeder en kind. Opvallend is voorts dat bij een aantal van de aangiften van geboorten de naam van de vader ontbreekt...

Voorts worden de nodige huwelijken en geboorten in de krant vermeld. Zo vindt op woensdag negen april 1834 het huwelijk plaats tussen de dochter van de Boxtelse *med. Doctor* (geneesheer) **Baetings** en **A. Voerman Az. junior**, Ontvanger der Directe Belastingen te Heeg in Friesland en thans in Boxtel gelegerd als tweede luitenant bij het 1e Bataljon der 2e Afdeling *Mobiele Vriesche Schutterij*. Maandag één oktober 1838 bevalt **D.M. Verkade**,

van een *welgeschapene dochter*. Zij is echtgenote van **P.G. Callenfels**, die als eerste luitenant dient bij **Veld-batterij No. 12**.

In oktober 1839 trouwt te Boxtel jongedochter **Maria Catharina Deppen** met de eerste luitenant **Jan Schnebbelie**, behorend tot de **7e Afdeling Infanterie**. Vader van Maria Catharina is **Jan Servaas Deppen**, koopman en winkelier, woonachtig in het pand *Zeven Gestar*, naast het Hofje op de Markt. Haar moeder is **Maria Catharina Deppen-Kouwenberg**. Op de locatie van het pand Zeven Gestar en de ernaast gelegen huizen had het gemeentebestuur reeds in 1826 een nieuw raadhuis willen bouwen. Na het jaar 1839 houden vermeldingen inzake huwelijken met militairen en geboorte van kinderen van militairen abrupt op.

Moord op jeugdige Italiaanse marskramer

Doch naast alle militaire activiteiten gaat ook het gewone leven zijn gang, soms betreft dat een tragische gebeurtenis.

Maandag elf april 1836 komt vanuit Rosmalen de zesendertigjarige ongehuwde tingieter **Jan Baptist Borghini** naar Boxtel en vestigt zich hier. Hij is afkomstig van **Premosello** in Italië. Met hem komt een zoontje van zijn vriend mee. Dat zoontje heet **Giovanni Castiglione** op dat moment veertien jaar oud. Het is de bedoeling dat Giovanni in Boxtel en omgeving, als **marskramer**, prenten gaat verkopen. Een marskramer is een rondreizende koopman die zijn handel in zijn mars, een kastje of korf die hij met leren riemen om de schouders als een soort rugzak met zich meedraagt. Ruim twee jaar later, op zaterdag twee juni 1838 wordt langs de zandweg van Oirschot naar Boxtel, op Oirschots grondgebied - thans de **Oude Grintweg** - het ontzielde lichaam van de inmiddels zestienjarige Giovanni gevonden. Zijn mars is leeg en kapotgeslagen. De route van Boxtel naar Oirschot liep destijds anders dan tegenwoordig. De huidige Prins Hendrikstraat draagt dan nog de naam Zandpad naar Oirschot (later Ossenpad) en komt uit op de Mijlstraat. De huidige Mijlstraat maakt, enige honderden meters voordat deze - op Oirschots grondgebied - uitkomt op de Oude Grintweg een bocht naar links. Rechtdoor loopt echter een zandweg door een bosperceel om verderop richting Oirschot weer uit te komen op de Oude Grintweg. Dit onverharde stuk is in die periode onderdeel van het tracé van de weg naar Oirschot. Genoemd punt ligt nabij de plek waar het jonge Italiaantje werd vermoord en waar nu een gedenkkruis staat. Het tegenwoordige beginpunt van de Oirschotseweg in Boxtel, tegenover restaurant **De Ceulse Kaar**, dateert pas van 1850, als deze weg wordt aangelegd.

Al snel wordt de twintigjarige, reeds eerder veroordeelde, in Arnhem geboren, **Martinus Zoeren** aangehouden, die op dat moment als wever in Oirschot woont, waar ook zijn vader verblijft. Tijdens de behandeling van zijn zaak voor de rechtbank blijft hij emotioneel en bekend geen schuld. Het Provinciaal Gerechtshof in 's-Hertogenbosch veroordeelt hem ter dood, doch de verdediging weet het vonnis bij de Hoge Raad ongedaan te maken. Bij appel wordt de zaak daarna voor het Provinciaal Hof van Gelderland gebracht. Gedurende de nieuwe rechtszaak worden maar liefst 76 getuigen gehoord. Uiteindelijk wordt Zoeren op zaterdag achttien mei 1839 schuldig bevonden aan *moedwilligen moord en diefstal* en ter dood veroordeeld. Er wordt nog een verzoek om gratie ingediend, doch dit wordt afgewezen, temeer daar Zoeren nog steeds geen enkel berouw toont en niets bekend. Zondag vierentwintig november 1839 wordt Zoeren medegedeeld dat hij geen gratie heeft gekregen en dat het vonnis al twee dagen later zal worden voltrokken. Onder invloed van de katholieke priester die hem in zijn laatste dagen bijstaat komt hij toch nog tot inkeer en bekend zijn daad. Dinsdag zesentwintig november 1839 is het marktdag in Arnhem. Die dag staat er, behalve de kramen voor de kooplui, ook de galg opgesteld. Er is veel volk op de been als om twaalf uur Martinus Zoeren, dan eenentwintig jaar oud, door ophanging om het

leven komt. Dat is ruim twintig jaar voordat de doodstraf in ons land wordt afgeschaft.

Ten aanzien van de rechtspleging dient nog te worden opgemerkt dat in die tijd, indien bepaalde misdrijven bewezen waren, rechters niet anders kunnen dan de doodstraf opleggen. Met andere woorden: de rechters hebben nog niet de mogelijkheid om binnen een bepaalde marge een lichtere of zwaardere straf op te leggen. Gewoonte is al wel dat in veel gevallen waarin de wet - bij wettig en overtuigend geleverd bewijs - de doodstraf vordert, er automatisch bij de koning gratie wordt aangevraagd die meestal wordt verleend. De reden dat zulks niet bij Zoeren gebeurt houdt voornamelijk verband met zijn emotionele en ontkennende houding.

< Een herinneringskruis in het terrein naast de Oirschotse Grintweg op Oirschots grondgebied houdt de moord uit 1838 op de jeugdige Italiaanse marskramer tot op de dag van vandaag levendig.

De weg van Boxtel naar Oirschot volgt in die tijd nog een ander tracé dan tegenwoordig het geval is.

De weg van Boxtel naar Oirschot heet op Boxtels grondgebied Oirschotseweg en op Oirschots grondgebied Oude Grintweg.

Kapitein Ludwig George von Hartitzsch

Ludwig George von Hartitzsch wordt geboren op vijftien oktober 1882 te Freyburg in het Keurvorstendom Saksen. Hoewel van adel (Freiherr), voert hij geen titel. Hij gaat in militaire dienst en neemt als officier deel aan meerdere veldtochten, onder andere in 1806 tegen Frankrijk in Jena, 1807 tegen Pruisen en Russen, in 1809 tegen Oostenrijk, en in 1814-1815 tegen Napoleon. In 1818 gaat hij, 35 jaar oud, als kapitein met pensioen. Later treedt hij als kapitein in dienst bij het Nederlandse leger en wordt in 1821 genaturaliseerd tot Nederlander. Hij neemt als kapitein bij de 13e Afdeling Infanterie deel aan de gevechthandelingen tegen de Belgen in 1830 en 1831 en verwerft daarmee het Metalen Kruis. In 1832 verlaat hij het leger. Tussen 1832 en 1842 woont hij met zijn gezin in 's-Hertogenbosch. In 1842 verhuist hij naar Boxtel waar hij gaat wonen op kasteel Stapelen. Zijn twee zoons kopen in 1847 Huis Duinendaal waar, na een verbouwing,

hun vader Ludwig George met zijn gezin gaat wonen. Zijn vrouw is **Sidonie Colette Charlotte Ghislaine vicomtesse (burggravin) de Blois d'Arondeau**. Ludwig is en blijft Luthers, zijn vrouw rooms katholiek. Ze krijgen drie kinderen: twee zonen die protestants worden opgevoed en één dochter die, overeenkomstig de religie van haar moeder katholiek wordt grootgebracht. Niet lang daarna, op twaalf februari 1849, overlijdt hij. Ludwig George wordt begraven op het kerkhof bij het protestantse kerkje, waar zijn graf heden nog aanwezig is. Zijn jonggestorven dochter en echtgenote zijn begraven in een grafkapelletje aan de noordoostelijke rand van het kerkhof rond de Sint-Petrusbasiliek, een goede honderd meter van zijn graf verwijderd.⁹

Kerkhof bij protestantse kerk aan Clarissenstraat te Boxtel. Graf (liggende steen) van kapitein Ludwig George von Hartitzsch. Voor zover bekend het enige graf in Boxtel van een militair die deelnam aan de Tiendaagse Veldtocht tegen België. Links achteraan, direct rechts naast het groen van de kerstbomen, op het kerkhof rond de Sint-Petrusbasiliek, de bovenzijde van de grafkapel van zijn jonggestorven dochter en echtgenote. Hoewel van adel zijnde, voerde Von Hartitzsch geen titel. In zijn wapen komt de barbeel (vissoort voor). Von Hartitzsch was de laatste bewoner van het herenhuis Duinendaal.

⁹ Chris van Eekelen: *De laatste bewoners van Huize Duinendaal Familie Von Hartitzsch*, Heemkundekring Boxtel, ISBN 9789081376402.

Noordzijde kerkhof rond Sint-Petrusbasiliek te Boxtel. Zicht op pastorie (witte huis), tussen 1648 en 1995, met een korte onderbreking, woning van de dominee. Bij de dominee waren twee militairen ingekwartierd. Rechts het uit 1844 stammende grafmonument met daarin de graven van de dochter en echtgenote van Ludwig Georg von Hartitzsch, die katholiek waren. Dochter Elodi Rose overlijdt als eerste, op de nog jeugdige leeftijd van eenentwintig jaar op 20 oktober 1844. Haar moeder overlijdt elf maart 1888 en overleefde daarmee haar dochter met maar liefst 43 jaar.

Certificaat.

De Ondergeteekende Major Kommanderende
 het Reserve-Bataillon der 13de Afdeling Infanterie
 verklaart, dat de Heer
Louis George von Hartitzsch
 gerechtigd is, tot het Dragen van het
BEWYS VAN AANDENKEN, ingesteld by Zynner
 Majesteits Besluit van den 12^{den} September
 1831, N°. 70; als hebbende gediend in den
 Rang van Kapitein
 by de 13de Afdeling Infanterie
 en alzoo hebbende deel genomen aan de
 Oorlogsveldtochten van 1830 en 1831.

Uitspraak den 5 April 1832.
 De Major Kommandeerende

[Handwritten signature]

Bovenstaande Uitspraak bekrachtigd, door wy
 Directeur-Generaal van Oorlog, als belast met
 de Uitvoering van Zynner Majesteits Besluit van
 den 12den September 1831, N°. 70.

de Eerens.

Certificaat van deelname aan Tiendaagse Veldtocht door de Boxtelse kapitein der infanterie Louis George von Hartitzsch.

Contact Boxtel met het Belgische Hoogstraten

Ondanks de troebelen met het voormalig zuidelijk deel van het land dat nu als België door het leven gaat, bestaat er nog moeizaam contact met het Belgische Hoogstraten. Hoogstraten is de plek waar de Boxtelse **Heilig Bloeddoeken**, na enige omzwervingen zijn terechtgekomen na aanvang van de periode van de Reformatie in Brabant: 1648-1795. In Hoogstraten vindt ieder jaar nog de verering van de Boxtelse bloeddoeken plaats, hetgeen veel pelgrims trekt en veel geld in het laatje van de kerk daar brengt. Van oudsher bestaan er afspraken tussen de parochies van Boxtel en Hoogstraten om te delen in de kosten van de Heilig Bloedverering en de opbrengsten van de geofferde penningen. Gemiddeld was er in het verleden een bedrag van zo'n tweehonderd vijftig gulden aan Boxtel toegevallen, er waren echter ook jaren van vier à vijfhonderd gulden. Jaarlijks reisde een Boxtelse afvaardiging naar Hoogstraten. Boxtel bezit één der sleutels van de offerkist in Hoogstraten. Hun taak is het de opbrengsten en onkosten te verifiëren om vervolgens met de helft van de netto opbrengst huiswaarts te gaan. Van de opbrengst is tweederde deel bestemd voor de Boxtelse pastoor, éénzesde gaat naar diens kapelaan en nogmaals éénzesde deel krijgt de pastoor van Gemonde. In de periode 1830-1839 is de grens gesloten. Pastoor **Cauwenbergh** van Hoogstraten schrijft op 1 juni 1831 aan Boxtel dat er dat jaar alleen maar onkosten zijn, de pelgrims zijn weggebleven door de onlusten. Communicatie tussen Hoogstraten en Boxtel is in die periode problematisch. Waarschijnlijk nog in 1839 - na normalisatie van de betrekkingen op landelijk niveau - reist deken **De Wijs** met een delegatie van kerkmeesters vanuit Boxtel naar Hoogstraten teneinde de offerkist te openen en de rekening over de afgelopen jaren op te maken. Wellicht tot zijn opluchting blijkt er per saldo toch nog een - zij het bescheiden - bedrag van 70,61 gulden beschikbaar voor Boxtel te zijn ...¹⁰

Verstandhouding met militairen

We zullen zien dat de militairen die in Boxtel verblijven, hun behandeling meestal weten te waardeerden en dat de verstandhouding met de bevolking overwegend goed is. De 12e Afdeling Infanterie is in 1831 te Boxtel gekantonneerd. Op drieëntwintig maart 1831 dankt de commandant, kolonel **Friedrich Stoecker den Heer P.C. van de Ven**, *fabriekur in damast en ander tafelgoed, linnen en dimetten* voor het feit dat deze laatste hem zestig *linnen hembden* schonk ten behoeve van *zijne onderhebbende manschappen*.

¹⁰ Dorenbosch, Piet:: de boxtelse St.-Petrus (2 delen), Stg. Red de Toren / Stg. Hartje Boxtel

Friedrich Stoecker, geboren Sachsenhausen Waldeck in Duitsland op achtentwintig september 1777. Overleden aldaar op drie maart 1837. Officier in Nederlandse dienst. In 1826 bevorderd tot kolonel, vanaf februari 1834 generaal majoor. Maart 1831 is hij als kolonel commandant van de 12e Afdeling Infanterie.

Kolonel Stoecker verblijft medio maart 1831 met zijn 12e Afdeling Infanterie te Boxtel. Linnenfabrikant **P.C. van de Ven**, die zijn weverij op de Markt heeft, schenkt **zestig linnen hembden** voor Stoecker's soldaten. Stoecker bedankt Van de Ven daarvoor met een advertentie in een krant.

Uitreiken eresabels in legerkamp Oirschot

Op dertien augustus 1832 krijgt kolonel Stoecker in het kamp bij Oirschot van **de Vrijwillige Jagers van de Hogeschool te Leiden** een eredegen met zilveren schede als huldeblijk. De hertog van Saxon Weimar Eisenach ontvangt bij die gelegenheid een rijkversierde eresabel. Genoemde hertog zal in deze periode met zijn gezin een periode in Boxtel wonen.

Zoon Oirschotse logementhouder maakt tijdens zijn leven drie mobilisaties mee

In deze jaren verblijft de hertog van Saxon-Weimar-Eisenach op zeker moment in herberg **De**

Zwaan op de Oirschotse Markt. Deze bestaat - na te zijn herbouwd na een brand¹¹ - heden ten dage nog onder de naam **Auberge De Zwaan**. Mogelijk heeft hij iets te vieren - de hertog houdt wel van een feestje - want het is in de nacht van zaterdag op zondag 20 april 1834. Op zeker moment komt herbergier **Somers** hem en de overige aanwezigen verzoeken wat rustig aan te doen: zijn vrouw is zojuist bevallen van een zoon: **Antonij (Toon) Somers**. Het is kort na vier uur in de nacht. Daarop worden de jonge ouders door de hertog persoonlijk gefeliciteerd met hun gezinsuitbreiding. Diezelfde Toon Somers zal in zijn leven in totaal maar liefst drie mobilisaties meemaken: die van 1830-1839 als hij wordt geboren, vervolgens 1870, **Frans-Duitse Oorlog**, en tenslotte de mobilisatie van het Nederlandse leger in 1914 aan het begin van de **Eerste Wereldoorlog**. Hij is dan inmiddels bejaard en zal het einde van de Eerste Wereldoorlog niet meer meemaken: hij overlijdt op vrijdag 4 februari 1916¹².

De naam van de herberg van de ouders van Toon Somers is **De Zwaan**, die heden ten dage nog aanwezig is - weliswaar na een brand herbouwd - aan de Markt te Oirschot, nu onder de naam **Auberge De Zwaan**. De familie Somers was gedurende lange tijd uitbater van de herberg.

Toon Somers (1834-1916), zoon van logementhouder Henk Somers van herberg De Zwaan op de Oirschotse Markt.

Hij werd in april 1843 geboren terwijl de Hertog van Saxe-Wimar-Eisenach in de herberg van zijn ouders verblijft.

Ruim tien jaar na de hiervoor beschreven geboorte van Toon Somers, wordt, op woensdag 27 juni 1849, nu omschreven als **Logement De Zwaan** te Oirschot de aanbesteding gehouden van het:

aanleggen eener AARDENBAAN en het maken van eenen GRINDWEG over dezelve, van af het Dorp Oirschot naar Boxtel, lang 9,430 Ellen¹³.

Het betreft hier de weg die in Boxtel uitkomt tegenover restaurant **De Ceulse Kaar**, aan de Eindhoveneweg. Ten tijde van de perikelen rondom België, loopt de weg van Boxtel naar Oirschot vv. nog vanaf herberg **De Zwaan** (dezelfde naam!) aan de gelijknamige

¹¹ In de nacht van 24 op 26 juli 1995 brandde De Zwaan op de Oirschotse Markt, daterend uit 1623, uit.

¹² **J. Kooiman: De Nederlandsche krijgsmacht en hare mobilisatie in 1914**, Herman de Ruiter uitgever Arnhem.

¹³ De Noord-Brabanter, 16 juni 1849.

Dommelburg in Boxtel, over het Zandpad naar de Mijlkstraat en zo verder naar Oirschot .

Veel wegen in onder meer Noord-Brabant zijn in deze periode nog onverhard en ze vormen in de zomer stuivende en rulle zandbanen, in natte perioden vormen zich poelen in de karrensporen en in de winter vormen de omhoog staande, hard bevroren randen modder een struikelblok voor mens en paard. Er zijn dan letterlijk periodes - dagen, soms weken durend - dat wegen of onderdelen ervan totaal onbegaanbaar zijn.

Auberge De Zwaan aan de Markt te Oirschot. Herberg of Logement De Zwaan werd gedurende lange tijd bestierd door de familie Somers¹⁴.

Tot aan de afscheiding van België is de opbouw van het leger moeizaam verlopen en laten opleiding, wapens en uitrusting te wensen over. Nu de noodzaak zich plotseling voordoet om te kunnen beschikken over een sterk leger, keurt de Tweede Kamer budgetverhogingen zonder problemen goed. In korte tijd moeten vele uitrustingsstukken en wapens geleverd worden, hetgeen niet zonder problemen verloopt, zowel wat aantal als kwaliteit betreft. Wellicht kan de Boxtelse fabrikant **Petrus Cornelis van de Ven** het niet langer aanzien dat

¹⁴ In 1916 is Hotel-café-restaurant-brouwerij **De Zwaan** eigendom van **Antonie Somers**. In januari van dat jaar verkoopt hij zijn brouwerij aan concurrent **De Kroon**. Een maand later overlijdt Anthonie. Blijkens muurankers (zij-/achtergevel) dateert het pand uit 1623. **W. Klaasen**, streekarchivaris, vond een akte van 6 januari 1501, waaruit blijkt dat de herberg toen reeds bestond onder de naam **De Doelen**. Het pand wordt in de nacht van dinsdag 25 juli 1995 getroffen door een uitslaande brand en nadien herbouwd.

die soldaten er slecht gekleed bijlopen... Anderzijds kan het ook een reclamestunt zijn, in de hoop in de toekomst legerorders te verwerven. De Weverij van Van de Ven ligt in die tijd, sinds ca. 1775, in het centrum van Boxtel, op de Markt en wel op de plaats waar thans de poort van de **Croonpassage** ligt, alsmede de er direct rechts van gelegen winkelunit, richting Clarissenstraat. Naast de weverij, richting Clarissenstraat ligt dan de woning van blauwverver **Princen**.

Instructeur hoornblazen gezocht

Medio april 1833 is er vraag naar iemand die genegen is om in dienst te treden als instructeur voor de hoornblazers. Betrokkene zou worden aangesteld als onderofficier en het traktement van een sergeant genieten met daarboven nog een jaarlijkse toelage van maar liefst vierhonderd gulden. Gegadigden worden opgeroepen zich met bewijzen van goed gedrag en bewijs van hun kunnen te melden bij de majoor **baron Van Asbeck**, commandant van het eerste bataljon van de *Tweede Afdeling Friesen*, verblijvend in het *kantonnement Boxtel*.

Kalander AD 1775. Dit exemplaar is aanwezig in de linnenweverij van P.C. van de Ven op de Markt te Boxtel als kolonel Stoecker in 1831 zestig linnen hemden ten behoeve van zijn manschappen van deze fabrikant ontvangt. Een kalander wordt met de hand aangedreven door middel van het grote ijzeren wiel aan de linkerkant zichtbaar. Het apparaat dient om linnen een meer gesloten en glanzend karakter te geven. De kalander stond een tijdlang in de hal op de eerste etage van het gemeentehuis van Boxtel aan de Markt. Sinds 16 maart 2014 verblijft hij in het die dag geopende Museum Boxtel (Sint-Ursulagebouw, Baroniestraat).

Op de oude foto van Boxtel hierna, is de weverij van **Van de Ven** (midden) nog zichtbaar. In de vijftiger jaren van de twintigste eeuw was er een **Edahwinkel** (kruidenier) in gevestigd met **Piet Traa** als bedrijfsleider. Zijn vrouw **Lena** werkte mee in de winkel (oom en tante van de schrijver van dit artikel), juffrouw **Engelman** was er winkeljuffrouw.

Markt, (westwand) Boxtel met in het midden de linnenweverij van P. C. van de Ven. Boven de ingang is het bord van hofleverancier zichtbaar. De foto dateert van omstreeks 1900. Het Marktveld is nog onverhard. Boxtel had reeds in 1899 een - de eerste in Noord-Brabant! - eigen elektriciteitscentrale. Vandaar dat prominent een hoge, gietijzeren lantaarn boven de nog jonge boompjes uitsteekt, waarschijnlijk voorzien van een booglamp, werkend op koolstaven. Rechts ervan het huis van blauwverver Princen. In het woonhuis links woont Pieter van de Ven. April 1917 vordert generaal-majoor Piepers (commandant Cavalerie-Brigade en garnizoenscommandant in het legeringsgebied van de Brigade) het beneden voorlokaal van het huis van Pieter van de Ven. Dat moest gaan dienen als ontspanningslokaal voor zijn officieren. Aan Pieter van de Ven wordt vergunning verleend om daar sterke drank te schenken. Hier verstigt Pieter van de Ven in omstreeks 1924 zijn café-restaurant De Bijenkorf, nadien Hotel van de Ven geheten.

Bijna duizend militairen ingekwartierd.

In 1833 zijn in Boxtel - met een inwonertal van omstreeks 3.600 - maar liefst 977 militairen gekantonneerd, alsmede 532 paarden. Saillant detail: zowel dominee **Pieter van Dugteren** (Pastorij op Koppel), als deken **Franciscus Anthony de Wijs** (nog woonachtig in pastorie voormalige schuurkerk op Burgakker) hebben ieder twee ingekwartierde militairen onder hun dak. Ook schoolmeester **Hendrik van der Velden**, woonachtig bij de Torenschool, heeft er twee in huis. Medio september 1833 wordt in 's-Hertogenbosch de levering van hooi en

voederstro ten behoeve van legerpaarden aanbesteed. Op een lijstje van negen plaatsen - voor wat betreft de hoeveelheden benodigde hooi en stro - komt Boxtel voor op de derde plaats. In Boxtel zijn 150.000 Nederlandse ponden hooi en hetzelfde gewicht aan voederstro nodig... (Een Nederlands pond was ca. 480 gram (libra = Latijn voor pond, afk. lb.) Van deze inkwartieringen is niets terug te vinden in het register van ingekomen en vertrokken personen te Boxtel uit die periode. Dat zou ook een zeer tijdrovende taak zijn geweest voor de bescheiden gemeenteadministratie. Bovendien zijn alle militairen bekend en geregistreerd bij de diverse legeronderdelen waartoe ze behoorden. Wel komen we in genoemd register namen van oud-militairen en gepensioneerde militairen tegen die zich in Boxtel vestigden. Legeronderdelen worden in die tijd veelvuldig verplaatst onder andere om, voor de burgerbevolking volstrekt onbegrijpelijke, strategische redenen, dan wel teneinde ze geoefend te houden.

Humeur en moreel van de vele duizenden militairen die vaak - ook op de vreemdste tijden - van de ene locatie naar de ander moeten verkassen wordt er, zeker na het einde van de Tiendaagse Veldtocht, niet beter op. Daarnaast moeten ze ook geoefend worden. Zo'n verplaatsing kan daar onderdeel van zijn. Heidevelden in de omgeving bieden voldoende ruimte voor manoeuvres: **Tongersche** en **Kempsche** *) **Heide** (bij Boxtel), **Achtste Heide**, **Bestse Heide**, **Helvoirtse Heide**. Het is mogelijk tevens een methode teneinde te veel inburgeren van militairen in de lokale gemeenschappen te voorkomen.

**) De Kempische Heide ligt tussen Boxtel en Oisterwijk. De oude schrijfwijze 'Kempsche' is gebruikt omdat deze heide is opgegaan in het huidige natuurgebied Kampina¹⁵ en de naam voor deze heide thans niet meer wordt gebruikt. Gebruik van de benaming 'Kempische Heide' dekt de vlag niet, omdat hiermee een hedendaags natuurgebied in België wordt aangeduid.*

Op dinsdag acht oktober 1833 komen in Boxtel twee Belgische deserteurs aan, een wachtmeester en een lansier, beiden met hun paard en volle wapenuitrusting. Zij beklagen zich over het feit dat hun officieren mishandelingen plegen: veel Belgische deserteurs gaan richting Frankrijk.

15 **Kampina**: natuurgebied tussen Boxtel en Oisterwijk. **Candidus Ten Brink** koopt in 1834 landgoed **Balsvoort** en in 1846/1847 heidegrond en de hoeve Kampina. Zij geven het gebied de naam Kampina. De Familie Ten Brink verkoopt het gebied in 1904 aan **Gijsbert van Tiendhoven** (burgemeester en minister). Het wordt hun familielandgoed. Zoon **Pieter Gerbrand van Tiendhoven** (1875-1953), jurist, ontpopt zich als natuurbeschermer pur sang. Hij koopt in 1924 Kampina en breidt het uit. In 1927 wordt hij voorzitter van Natuurmonumenten.

< **Kurassier** (*kuras = borstharnas*) *cavaleriesoldaat te paard bewapend met pallas (bepaald type zwaard) en pistool. Hij vecht te paard en behoort tot het ruitervolk of cavalerie. Deze soldaten opereren tegenwoordig vanuit tanks. Na de Napoleontische oorlogen wordt de kuras eigenlijk niet meer operationeel gedragen. Kurassiers worden op het slagveld vaak op de flanken opgesteld en opereren ook achter de vijand, door deze in de rug aan te vallen of logistiek (aanvoer munitie, voeding etc.) te verstoren. Huzaren zijn (meestal) lichtbewapende cavaleristen en worden vooral ingezet voor verkenningsdoeleinden. Bij de tiendaagse Veldtocht ontbreekt het vaak aan goede verkenningen, zodat de legerleiding zijn acties niet goed kan voorbereiden of, eenmaal tijdens het gevecht, niet voldoende gefundeerd kan herzien...*

Dragonders *vormen een verhaal apart. Dit zijn infanteristen die zich te paard verplaatsen, doch te voet vechten. Worden soms wel tot de lichte cavalerie gerekend.*

Schieten naar de schijf

Op woensdag drie en zaterdag zes juni 1835 worden op de Kempsche Heide *agter Boxel* door de batterijen te velde *naar de schijf geschoten*. Er wordt dus met scherp geschoten. Teneinde de bewoners rond dit gebied te waarschuwen om de heide niet te betreden worden er artikelen in de krant geplaatst. De gemeentebesturen worden ingelicht. Artikelen in de krant worden geplaatst op last van gouverneur baron Van den Bogaerde van ter Brugge. De effectieve dracht van de kanonnen is dan nog slechts omstreeks duizend à vijftienhonderd meter.

juni 1835: artillerie schiet naar de schijf

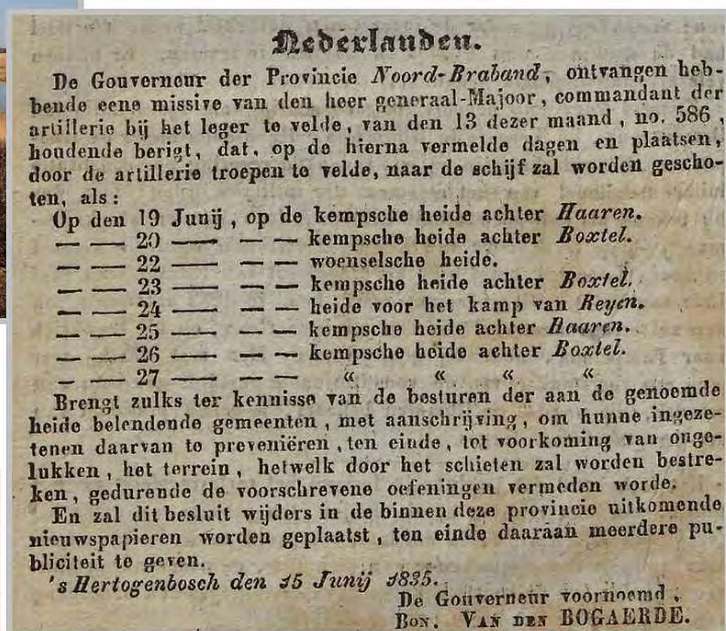

niet zonder reden draagt een van de vele vennen in Kampina de naam KOGELVANGERSVEN

Het is de periode 1830-1839: afscheiding België. In die tijd verblijft het veldleger in Noord-Brabant en moet regelmatig worden geoefend. Rond Boxtel is dan nog heidegebied in overvloed aanwezig.

© Ruud van Nooijen, Boxtel

Kempsche Heide = KAMPINA

bericht in de Noord-Brabander, zaterdag 20 juni 1835

Eene luisterrijke soirée in woning commandant 2e Divisie

Een van de gelegenheden waarop Boxtelse jongedochters uit de goeude stand kunnen kennismaken met officieren vormt *eene luisterrijke soirée* die luitenant-generaal **Karel Bernhard hertog van Saksen-Weimar-Eisenach**, commandant van de Tweede Divisie die te Boxtel verblijft, houdt op de avond van zaterdag achtentwintig februari 1835. Zijn vrouw is **Ida van Saksen-Meiningen**, de jongere zus van de vrouw van **koning Willem IV** van het (Engelse) Verenigd Koninkrijk. Personen uit het kantonement Boxtel en uit andere plaatsen zijn uitgenodigd voor het feest dat wordt aangericht bij gelegenheid van de verjaardag van **Z.K.H. prins Frederik der Nederlanden**, broer van de kroonprins. De avond begint om zeven uur met een bal dat voortduurt tot ongeveer elf uur. Hierna volgt een souper, waarna andermaal muziek en dans volgt. Het feest duurt voort tot laat in de nacht. Over dit, voor Boxtel ongekende, evenement wordt ongetwijfeld nog tot lang nadien gesproken. De hertog houdt duidelijk van een feestje. Één jaar eerder gebeurt dat zelfs tweemaal: op dinsdag achtentwintig oktober en daarna bij gelegenheid van de verjaardag van **Z.K.H. den Opperbevelhebber des legers** en wel op zaterdag zes december 1834. De hertog is kennelijk een goed gastheer want over laatstgenoemde avond wordt gemeld: *Heerschte ook op deze feestvereniging gulle vrolijkheid en hartelijke eensgezindheid; en bij het verlaten van dit vreugdefeest, dat eerst in den vroegen morgen plaatshad, was ieder der gasten vervuld met dankbaar gevoel voor den doorluchtigen gastheer, die zich steeds beijvert anderen het leven zoo aangenaam mogelijk te maken en daarvan onophoudelijk de blijken geeft!*

Mei 1836 Boxtelse papierfabrikant Velsen treedt in het huwelijk

Op zaterdag 14 mei 1836 treedt te Boxtel **Pieter Hermanus Velsen**¹⁶ in het huwelijk met **Jacoba van Hoogerwou**. Beiden zijn telg uit aanzienlijke protestantse Boxtelse ondernemersfamilies. Pieter is eigenaar van de papierfabriek op KleinderLiempde, gevestigd in onder meer een een grote windmolen op een aan de Dommel grenzend perceel grond. De fabriek werd door zijn vader, **Adam Hendrik dVelsen** (1778-1835) opgericht. Tevens is hij grondbezitter en is hij een tijdlang gemeenteraadslid. Velsen wordt later eigenaar en bewoner van een pand aan de Clarissenstraat, dat kort vóór hem bewoond werd door een adellijke generaal, zoals we hierna zien.

Pieter Hermanus Velsen en zijn vrouw Jacoba Velsen-van Hoogerwou met hun zes dochters.

Woning hertog van Saxon-Weimar-Eisenach

Het vorenstaande Brengt ons bij de vraag wáár te Boxtel de Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach woont en zijn Divisiestaf heeft ondergebracht. De Hertog en zijn gezin nemen zeer waarschijnlijk hun intrek in een fraai ruim pand in Boxtel-binnen op de percelen kadastraal bekend onder Sectie K, nrs. 10 en 11. Dit betekent dat hij woont op de locatie van het huidige statige herenhuis dat de Clarissenstraat (nr. 22) - dan nog aangeduid als *straatweg* - siert en thans (2014) als notariskantoor in gebruik is. Belendende percelen zijn van **Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy**, vanaf 1834 van **G. Bogaers** en aan andere zijde van **G.J. Buddemeijer**. Aan de achterzijde loopt een weg (**Koppel**).

Het pand wordt als volgt beschreven:

'Een groot, wel geconserveerd en goed betimmerd HEEREN-HUIS, met Erve, Openplaats, Moes- en Bloemtuin, omringd met Hagen en Grachten, beplant met vele exquisite Vruchtboomen en andere Bloem- en Heestergewassen; mitsgaders Koetshuis en Stalling. Dit huis is voorzien van twee groote Voorkamers, groote Zaal, vier Bovenkamers, alle net behangen, geplafonneerd en voorzien van Stookplaatsen en Kasten, Diensboden-Kamers, voorts groote Keukens, voorzien van Fornuizen en Pomp, een groote en welingerigte drooge Kelder, Privaat, Turf- en groote Droogzolder en verdere Commoditeiten.'

Het beschreven pand werd gebouwd door voormalig pachter tevens tollenaar van het aan de overzijde gelegen zijnde Boxtelse barrièrehuis, **Johan van den Ham**. Deze koopt hier in 1787 een perceel grond van de heer van Boxtel, prins **Frederik III Van Salm-Kyrbourg**, en laat er

¹⁶ **Pieter Hermanus Velsen**, geboren te Utrecht, 30 december 1815, overleden te Boxtel 6-9-1884. Trouwt op 14-5-1836 te Boxtel met **Jacoba van Hoogerwou** (1813-1872). Het echtpaar krijgt 14 kinderen, waarvan er enige op jonge leeftijd overlijden.

een herenhuis op bouwen. Mogelijk is **Hendrik Verhees** de architect. In ieder geval maakt Verhees een kaartje van het perceel. In 1790 wordt het huis verkocht aan **Antonie Hermanus Helbach**, vooraanstaand lid van de protestantse gemeente. In de periode dat Helbach er woont komt de protestantse gemeente zonder kerk (1794-1812) te zitten. Hij stelt dan enige tijd een kamer in zijn ruime huis ter beschikking om kerkdiensten te kunnen houden. Helbach verkoopt, bij zijn vertrek uit Boxtel, het huis in 1801 aan **Johannes Lafferté** uit Empel.

Vervolgens wordt in 1806 **Cornelis Hoevenaer** eigenaar, die er in ieder geval in 1810 nog woont. In 1832 is het eigendom van de weduwe van **Hendrik Alexander Krieger** uit 's-Gravenhage, **Catharina Elisabeth Krieger-de Back**, *rentenierster*. Zij verhuurt het pand mei van dat jaar aan de hertog bij diens komst en die van het hoofdkwartier van de **2e Divisie** naar Boxtel. In juni 1836 staat het te koop en wordt in 1840 voor f 4.200,-- gekocht door de hiervoor vermelde **Pieter Hermanus Velsen**. Als deze op 6 september 1884 overlijdt, zien we medio februari 1885 een advertentie in de krant verschijnen, waarbij de Boxtelse notaris **Niemann** het pand namens de erven verkoopt. De nieuwe eigenaar laat het pand in 1885 verbouwen, dan wel op dezelfde plek een nieuw pand bouwen. Latere bewoners zijn onder anderen de adellijke burgemeesters baron **Van Lamsweerde** en baron **Van Hugenhout tot Aerd**; de families **V.d. Ven** en **J. Franke**.

Deze locatie is dus met recht als historisch te bestempelen. Het voormalig koetshuis, gelegen op enige afstand van en schuin tegenover het herenhuis bestaat nog: het is thans in gebruik als woning. Overbuurman (locatie barrièrehuis: thans herenhuis met koetshuis en hondenhokken) van de hertog schuin tegenover is **Christiaan Cornelis Joseph Achterberg**, op dat moment nog wijnkoper. Van 1842 tot 1864 zal hij burgemeester van Boxtel zijn.

Pand Clarissenstraat nr. 22: foto van omstreeks 1890. Mogelijk zag het pand er zo uit in de periode 1830-1839, toen de Hertog van Saxon Weimar-Eisenach en zijn gezin hier woonden.

Pand Clarissenstraat nr. 22 te Boxtel zoals dat er thans uitziet. Op deze locatie woont de Hertog van Saxon-Weimar-Eisenach waarschijnlijk¹⁷ tussen ca. 1832 en 1836 als commandant van de 2e Divisie, waarvan in die periode het hoofdkwartier te Boxtel is gevestigd. Later komt ook nog het hoofdkwartier van het veldleger onder bevel van veldmaarschalk de prins van Oranje (latere koning Willem II) naar Boxtel. Het pand was toen reeds een van de mooiste en voornaamste huizen van huizen en viel in de hoogste belastingklasse.

*Laatste Huurder Zijne Hoogheid de Hertog van Saxon-Weimar.
Te aanvaarden bij de definitieve toewijzing.*

advertentie in Bredasche Courant van 21 juni 1836

Mogelijk wordt het hoofdkwartier van de 2e Divisie, waarvan de hertog commandant is, in de directe omgeving van de residentie van de hertog ondergebracht. In de omgeving liggen dan nog veel percelen open terrein. Zijn divisiestaf zal deels in tenten en deels bij burgers (inkwartiering) ondergebracht zijn geworden. De prins van Oranje is in die periode

¹⁷ Gebaseerd op een krantenadvertentie van de, in Den Haag woonachtige, weduwe **Krieger**, inzake de verkoop van het pand, waarin gewag wordt gemaakt dat de laatste huurder: de hertog van **Saksen-Weimar-Eisenach** was. (Bron: Bredasche Courant van 21 juni 1836).

meermalen te gast in Boxtel. Hij verblijft hier enige tijd als medio december 1833 als zijn hoofdkwartier van het leger te velde in Boxtel is gevestigd. Zelfs de troonopvolger van Rusland - neef van de kroonprins - verblijft dan in Boxtel.

*Luitenant-generaal Karel Bernhard hertog van Saxon-Weimar-Eisenach*¹⁸.

¹⁸ **Karel Bernhard hertog van Saxon-Weimar-Eisenach**, geboren in Weimar, Thüringen 30-5-1792, overleden te Liebenstein, Thüringen op 31-7-1862, getrouwd met **Ida van Saxon-Meningen** (1794-1852). Ida is de jongere zuster van koningin **Adelheid**, koningin en echtgenote van koning **Willem IV** van het (Engelse) Verenigd Koninkrijk. Hij gaat als 14-jarige in het leger. Neemt als 23-jarige kolonel en commandant van het **Regiment Oranje-Nassau No. 28** deel aan de **Slag bij Quatre Bras** op vrijdag 16-6-1815. Die middag moest hij het commando van voornoemd Regiment overnemen van de eigenlijke commandant, tevens brigadecommandant, de kolonel **Von Goedecke**, die gewond was geraakt door een trap van zijn paard. Twee dagen later neemt de hertog deel aan de **Slag bij Waterloo** op zondag 18-6-1815, waar ook de Nederlandse kroonprins en latere koning Willem 2 vecht en gewond raakt. Bron: o.a. **Arie Rens: Huzaren van Boreel**.

De hertog van Saxe-Weimar-Eisenach maakt zich te Boxtel bij de bevolking zeer gezien en geliefd. Eerder gebeurt dat ook te Eindhoven. Commandant van de Tweede Infanteriedivisie, waarvan het hoofdkwartier onder meer in Boxtel gevestigd is geweest. In 1868 wordt aan de Lange Voorhout in 's-Gravenhage een gedenkteken opgericht ter ere van de hertog. Het is een vrijstaande gedenknaald van vijftien meter hoogte, vormgegeven in neoclassicistische stijl. Het is een rijksmonument. Karel Bernhard en zijn vrouw Ida krijgen 8 kinderen. Dochter prinses Amalie Maria da Gloria Augusta van Saxe-Weimar-Eisenach trouwt te Weimar op 19 mei 1853 met prins **Willem Frederik Hendrik (Hendrik)**, zoon van koning **Willem II** der Nederlanden. Zijn zoon Herman Bernhard van Saxe-Weimar-Eisenach (1825-1901), trouwt op 17 juni 1851 met prinses **Augusta von Württemberg** (1826-1898), dochter van koning **Willem I van Württemberg**.

Uitreiken eresabel aan officieren

Op donderdag 18 februari 1836 krijgt de kapitein **Van Daalen**, voor de periode dat hij kapitein-adjutant is geweest bij de **2e Afdeling Zuid-Hollanse Mobiele Schutterij**, een eresabel¹⁹ uitgereikt. Hij is op dat moment werkzaam als kapitein bij het **Flankeurbataljon van de 7e Afdeling Infanterie**. De uitreiking geschiedt door *twee commissarissen* van genoemde 2e Afdeling, te weten de kapitein **Ledeboer** en de eerste luitenant **Gevers**, beiden afkomstig uit Rotterdam.

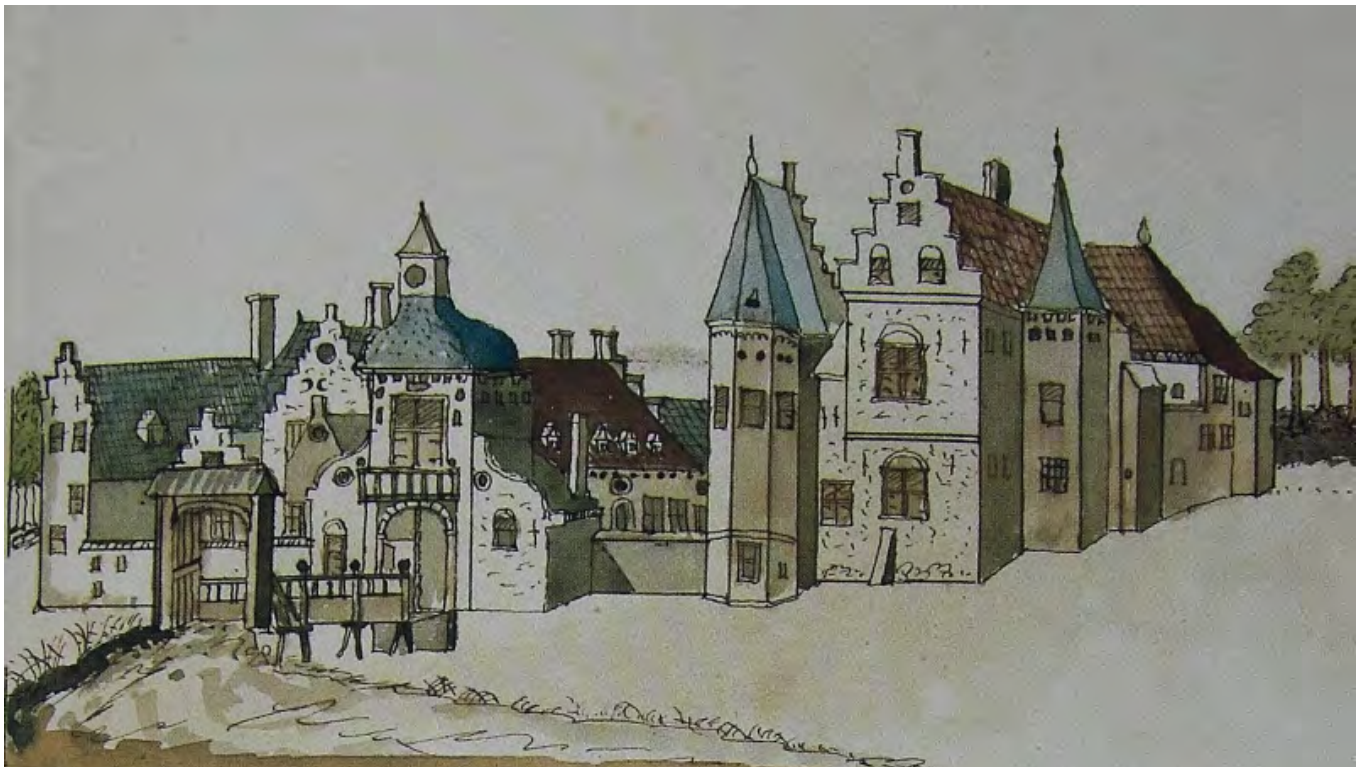
Bij de uitreiking van de eresabel wordt een brief voorgelezen waarin alle officieren de grote verdiensten erkennen, door Van Daalen bewezen, aan de Afdeling in het algemeen en aan zijn collega-officieren bij dit onderdeel in het bijzonder. Van Daalen is zichtbaar geroerd door deze geste van zijn collega's, temeer daar de koning (Willem I) hem toestemming heeft verleend tot het dragen van de eresabel. De uitreiking vindt plaats tijdens een diner: er is sprake van *een feestdich*. Helaas weten we niet wáár in Boxtel dit plaatsvindt²⁰.

¹⁹ **Eresabel**: vóór 1855 geen officiële status, het is dan een spontane blijk van waardering van burgers voor een militaire commandant of van een groep officieren voor een uit hun midden. Bij KB van 17-1-1855: wordt de eresabel een blijk van waardering voor herhaalde betoonde moed voor officieren KNIL die reeds eerder een **Militaire Willemsorde** ontvingen. Vanaf 1865 eveneens voor officieren van de landmacht en schutterij. De eresabel wordt uitgereikt met een brevet. In 1927 wordt de laatste eresabel uitgereikt. Thans wordt een eresabel uitsluitend nog uitgereikt aan **Ridders Militaire Willemsorde**. Er zijn meerdere modellen bekend van de officiële eresabel, jaartallen: 1855, 1859, 1861, 1864, 1867, 1891, 1895, 1898, 1907. Omdat de eresabel uitsluitend bij het militaire uniform mag worden gedragen is ook (1879) een voorstel voor een op het burgertenu te dragen insigne ingediend, dat echter nooit een officiële status verkrijgt.

²⁰ Bredasche Courant, 23 februari 1836

Boxtel, kasteel Stapelen zoals wij dat tegenwoordig kennen.

Kasteel Stapelen te Boxtel in vroeger tijden, hier nog met het jachthuis op de binnenplaats dat gedurende een aantal jaren (dertig maart 1800 t/m negentien december 1812) als kerkruimte wordt gebruikt door de Boxtelse protestanten, die in die periode geen eigen kerk hebben. Pas nadat in 1809 koning Lodewijk Napoleon geld schenkt kan, in 1812, het door Hendrik Verhees ontworpen kerkje aan de Clarissenstraat worden gebouwd.

De oudste vermelding van kasteel Stapelen dateert van 1293. Belegerd door Gelderse troepen in 1388, door Maarten van Rossum in 1543 in brand gestoken. In 1603 door muitende Spaanse troepen veroverd. In 1672 gedurende veertien dagen hoofdkwartier van de Franse zonnekoning Lodewijk XIV. Willem van Oranje overnacht er op zijn vlucht naar Duitsland. De laatste heer, **Frederik III, Prins van Salm Kyrbourg**, geboren dertien mei 1745, wordt in Parijs onthoofd onder de guillotine op vierentwintig juli 1794. Hij laat in Parijs een peperduur - overigens nog bestaand - paleis bouwen: het Hôtel de Salm, tegenwoordig onderkomen voor het **Légion d'Honneur**. Hij is failliet. Zijn zoon, officier in dienst van Napoleon, weigert de erfenis te aanvaarden. Het kasteel en alle bijbehorende bezittingen worden op zaterdag zestien januari 1819 (gerechtelijk) verkocht op het stadhuis te 's-Hertogenbosch en worden dan eigendom van **Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy** (later jonkheer en baron), ook wel heer van Haanwijk geheten.

BOUWMAN PIET ARNOLDUS VAN OERS

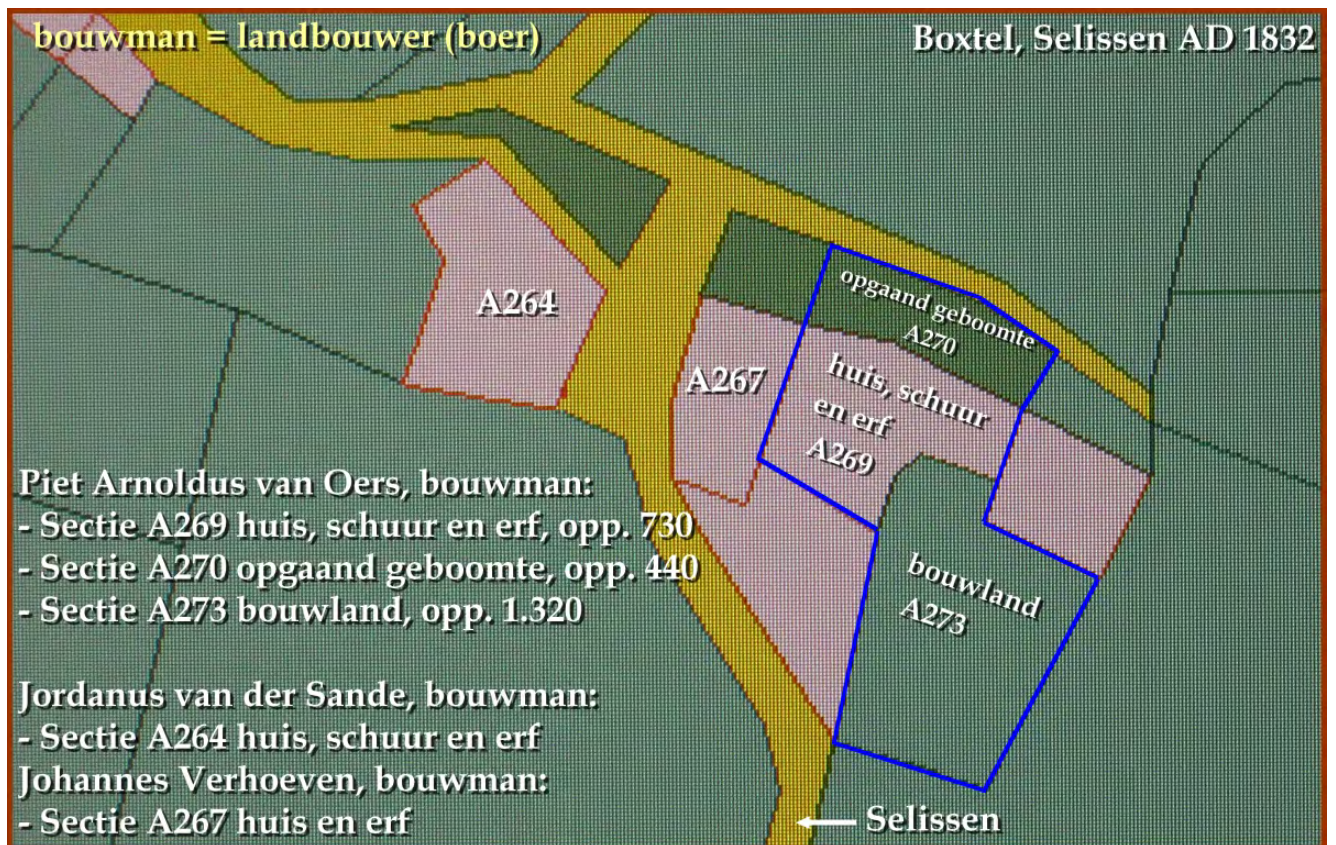
Piet Arnoldus van Oers woont in de buurtschap Selissen en is *bouwman* van beroep. Tegenwoordig zeggen we landbouwer of, in zijn geval beter nog, boer. Hij heeft een inmiddels zeventienjarige zoon die hem al aardig meehelpt in het boerenbedrijf. Het erf van Piet Arnoldus grenst aan het weggetje dat dezelfde naam als de buurschap - Sellisen - draagt. Het terrein is op dat punt heden ten dage nog vrijwel ongewijzigd. Aan de noordzijde heeft hij er een perceeltje met *opgaand geboomte*, grenzend aan zijn erf met huis en schuur. Daar ligt, aan de zuidzijde, één van zijn percelen bouwland. Hij bezit meer grond: wei- en bouwland. Ruilverkaveling is nog ver weg en dus heeft hij, versnipperd over Selissen, een zestal andere percelen liggen. Tussen zijn grond en percelen van anderen ligt geen reguliere weg. De stukken land zijn veelal uitsluitend via 'overpad' bereikbaar. Direct naast Van Oers ligt het erf van **Johannes Verhoeven**. Iets verder, aan de overkant van de weg, woont **Jordanus van der Sande**. Beiden zijn eveneens bouwman van beroep.

Noodlot slaat toe

Woensdagavond een maart 1832, rond acht uur. Waardoor zal wel altijd onbekend blijven, maar er ontstaat brand op het erf van Van Oers. In korte tijd grijpt het vuur om zich heen. Er wordt gejammerd en geschreeuwd. Vlammen en een kolom donkere rook stijgen omhoog. De rook is gelukkig van verre zichtbaar en vormt een signaal dat hulp van brandweer en burens activeert. De brandweer moet van **Boxtel binnen**, wijk A of het centrum, komen en heeft zijn onderkomen in de Sint-Petrustoren alsmede in een tegen de toren geplaatste houten aanbouw. Geloei en gehinnik van dieren in doodsangst klinken uit de stal: er is nog vee binnen. Van Oers' zoon kent geen gevaar, bedenkt zich geen moment en rent, nog voor zijn vader hem kan tegenhouden, de brandende schuur binnen. Hij zal het met de dood bekopen.

Militairen schieten te hulp

Plotseling duidt een grote stofwolk de komst van krijgsvolk aan. Even later arriveren de militairen van de **Friese Schutterij**. Er klinken bevelen en met man en macht proberen de manschappen onder leiding van hun commandanten de brandende gebouwen van Van Oers te blussen en die van Verhoeven en Van der Sande te behoeden voor het overslaan van het vuur. Dat laatste lukt slechts gedeeltelijk: ook het pand van buurman Johannes Verhoeven valt ten pool aan de vlammen. Wel zien ze kans een krankzinnige vrouw uit de vlammen te redden die anders zeer waarschijnlijk zou zijn omgekomen. Rond diezelfde tijd arriveert ook de brandweer, doch ook hun inzet blijkt vruchteloos. Mogelijk zijn de aangesnelde militairen ingekwartierd bij herberg **'t Scheepje** bij de **Ter Aaschebrug** die nogal wat bijgebouwen had en daarom in trek was voor dat doel.

Detail kadastrakaart AD 1832 en gegevens OAT. Bijeen gelegen percelen grond van Van Oers, alsmede belendende percelen van de burens.

Militairen zamelen geld in

Ondanks alle inspanningen is Van Oers' have en goed niet meer te redden. De volgende dag vindt men in de uitgebrande stal tussen de kadavers van koeien en paard ook het deerlijk verbrande lichaam van de zoon. Deze is mogelijk eerst gestikt door de rook.

Van beide gezinnen kon niets van have, vee of inboedel worden gered... De twee huisgezinnen, het ene bestaande uit man, vrouw en vier kinderen; het andere uit man, vrouw en zeven kinderen zijn op slag in diepe armoede gedompeld en aangewezen op *onderstand* (ondersteuning door armenzorg).

Zoals die tijd nog gebruikelijk is, draagt de buurt hun steentje bij aan leniging van de (eerste) nood van de zwaar getroffen gezinnen Van Oers en Verhoeven. Maar er gebeurt meer.

In Boxtel wordt, na verkregen goedkeuring van de gouverneur, een commissie ingesteld ter leniging van de ergste nood.

Daarvan maken deel uit:

Jonkhr. A.F. Speelman, Burgemeester te Boxtel

A.J. Verster, Burgemeester te Vught

Mr. H. de Wildt, Advocaat te Vught

J. van der Meyden)

H. van der Voort) leden van het Gemeentebestuur te Boxtel.

C. Achterberg)

Hoe goed de verhoudingen tussen de Boxtelse bevolking en de talrijk aanwezige militairen is, moge blijken uit het feit dat kapitein **Kops**, commandant van batterij rijdende artillerie no. 3, een bedrag van zesenzestig gulden aan de slachtoffers schenkt *als erkentenisblijk voor het*

goed en gul onthaal door gemelde batterij, bij deszelfs driemaandsch verblijf in Boxtel in het verledene jaar genoten.

De Friese schutterij die zo dapper had meegestreden tegen de vuurzee toont hun medeleven nog op andere wijze. Ook zij leveren een geldelijke bijdrage. Dat doen ze samen met de eveneens in Boxtel verblijvende militairen van **Veldbatterij no. 9** (artillerie). Beide onderdelen staan vrijwillig het *montant* (= bedrag) van één dag traktement af ten gunste van de getroffenen.

Kroonprins bemoeit zich met de zaak

Daarmee is het verhaal nog niet af. Kennelijk gaat het bericht van deze trieste gebeurtenis via militaire kanalen razendsnel naar de top. Dat is niet vreemd, aangezien de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach, vanaf 1831 het hoofdkwartier van zijn 2de Divisie in Boxtel heeft gevestigd. De hertog had eerder, tezamen met de kroonprins, tegen Napoleon gevochten tijdens de **Slag bij Waterloo** op 18 juni 1815. Reeds op twaalf maart 1832 wordt een brief, geschreven namens Z.K.H. prins veldmaarschalk, binnen het leger verspreid waarin de prins de militairen van de onderdelen die *sedert bijkans anderhalf jaar zoo gastvrij bij deszelfs ingezetenen zijn gehuisvest geweest, in de gelegenheid zouden gesteld worden om, door het bijdragen van eenige gaven ter tegemoetkoming in het verlies van deze ongelukkige landlieden, hunne erkentelijkheid voor de gastvrijheid der Noord-Brabanders, en hunne welwillendheid jegens hen aan den dag te leggen, en toonen, dat bij Nederlanders immer mededogen en weldadigheid gepaard gaan.*

Prins Willem geeft zelf het goede voorbeeld en schenkt een bedrag van honderd gulden. In een dagorder van negen april 1832 voor het leger te velde, gegeven namens **Z.K.H. den Veldmaarschalk** wordt bekendgemaakt dat een, op last van de erfprins, gehouden inzameling bij het leger te velde in totaal f 6.120:385 heeft opgebracht. Over het bereikte bedrag wordt opgemerkt *Dat ruimschootse bijdragen van de troepen hebben de nooddrift der ongelukkigen overtroffen; eene zoo edele milddadigheid is den Nederlandschen Krijgsman waardig.*

Genoemd bedrag wordt ter hand gesteld aan gouverneur Van den Bogaerde van ter Brugge. Deze kan daarmee de nood van de Boxtelse getroffenen en anderen in gelijke omstandigheden binnen zijn provincie, lenigen.

Medio eind juli 1838 begeeft de zesponderbatterij onder commando van de **kapitein Van der Beek** zich naar Boxtel. Donderdag zeventien januari 1839 vertrekt vanuit het garnizoen in 's-Hertogenbosch het 1e Bataljon der 1e Afdeling naar Boxtel en Liempde om daar te worden gekantonneerd. Verplaatsingen blijven aan de orde van de dag.

GEBEURTENISSEN BEGIN 1839

Medio februari 1839 vestigt opperbevelhebber kroonprins Willem zijn hoofdkwartier andermaal in Boxtel. Hij ziet ongetwijfeld de Boxtelse redoutes gebouwd worden. Als koning **Willem II** zal hij enige jaren later Boxtel opnieuw bezoeken. Dat gebeurt op maandag drie mei 1841. Die dag is de koning - gedurende één uur - te gast bij kantonrechter **P.C. van de Ven**, woonachtig in het pand **Dommelshoek** aan de Rechterstraat naast de Zwaanse Brug. Dit is de locatie waar thans sinds ca. 1905 de huidige villa **Het Hof** staat.

Dinsdag twaalf februari 1839 trekt **Veldbatterij no. 8**, komende van Oss, naar Boxtel waar men, evenals op andere plaatsen in de provincie, bezig is met het *opwerpen van batterijen en dezelve te wapenen.*

Hoge Russische gast aanwezig te Boxtel

Kort voor diens vertrek uit Boxtel, ontvangt de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach, medio april 1839, in zijn Boxtelse residentie tevens **Z.K.H. Alexander Nicolaas**, grootvorst en troonopvolger van Rusland, de latere **tsaar Alexander II** en neef van de Nederlandse kroonprins. Alexander Nicolaas logeert voorjaar 1839 zes weken in ons land bij zijn tante, **Anna Pauwlona**, echtgenote van onze kroonprins. Hij brengt dan onder meer in Zaandam een bezoek aan het **tsaar-Peterhuisje** en is op dertig april in Tilburg aangekomen. Eén dag eerder, op negenentwintig april 1839 is hij eenentwintig jaar geworden. De Russische gast brengt ook een bezoek aan het leger dat verblijft op de Kempsche Heide, tussen Boxtel en Oisterwijk.

Woensdag een mei inspecteert de prins van Oranje daar, vergezeld door zijn Russische keizerlijke bloedverwant, de troepen. Er worden ook manoeuvres voor de koninklijke gasten en hun gevolg gehouden waarbij de rijdende artillerie vuurt met losse kardoezen. Na afloop speelt een muziekkorps het Russische volkslied. De kroonprins bezit later in de omgeving van Boxtel ook de nodige percelen grond. In Esch, gemeente Haaren, herinnert de straatnaam **Koningsweg**, een onverharde zijweg van de Esschebaan daar nog aan.

< **Alexander Nicolaas Romanov1)**, grootvorst en latere tsaar Alexander II van Rusland, neef van kroonprins Willem.

Alexander is aanwezig in Boxtel (Clarissenstraat) en vergezelt kroonprins Willem bij de manoeuvres en inspectie van de troepen op de Kempsche Heide.

1) Alexander II Nikolajevitsj Romanov, geboren Moskou 29-4-1818, overleden Sint-Petersburg op 13-3-1881. Tsaar Alexander II van Rusland van 1855 tot 1881, koning van Polen tot 1867 (Polen werd daarna geannexeerd door Rusland), groothertog van Finland.

Vondst bij Komsche Hoeve

Rond de tijd dat het Verdrag van Londen (negentien april 1839) wordt getekend, zijn manschappen onder leiding van de luitenant der grenadiers **Van Daalen** bij de **Komsche Hoeve op den weg van Oirschot** (oude benamingen: 't zandpad naar Oirschot en later

Ossenpad, thans **Prins Hendrikstraat**) bezig met het graven van een gracht ten behoeve van een **geschutsopstelling** voor een batterij²¹ (een of meer kanonnen) die daar geplaatst wordt. Bij de **Komsche Hoeve** zelf, het huidige café **De Kom**, ligt op dat moment één van de twaalf redoutes die Boxtel op dat moment telt. Het graafwerk even verderop gebeurt nog met de hand. Plotseling klinkt geluid van ijzer op ijzer, een spade raakt een voorwerp in de grond. Het zand wordt weggeveegd en verbaasde soldaten halen achtereenvolgens een helm, kuras (borstharnas) een piek etc. naar boven. Uiteindelijk komt een, deels verteerde, uit koper/brons vervaardigde wapenuitrusting tevoorschijn. Deze lijkt te stammen uit de periode van **Maarten van Rossum**. Van Rossum, berucht krijgshoofd, ging in 1543 ook tekeer in Boxtel waarbij hij onder meer kasteel Stapelen belegerde en in brand stak. De Komsche Hoeve maakte deel uit van de bezittingen van de heer van Boxtel. Luitenant Van Daalen ziet kennelijk het belang van de vondst in en zorgt dat alles terecht komt bij het bestuur voor oudheden van het **Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen van Noord-Brabant**. **Dik Bol**, voorzitter van **Heemkundekring Boxtel**, verrichtte naspeuringen bij de provincie, doch tot op heden is die vondst helaas onvindbaar.

Einde vijandelijkheden

Op negentien april 1839 wordt het **Verdrag van Londen** getekend waarbij onder andere wordt bepaald dat België een soevereine staat wordt, los van Nederland. De oorlogsdreiging is daarmee van de baan. Het Verdrag van Londen betekent tevens een einde aan de vele inkwartieringen in het zuiden van het land. Veel van de hier gekantonnerde militairen verlaten Noord-Brabant en keren terug naar hun woonplaatsen elders in het land. Brabantse militairen komen vanuit andere delen van het land terug.

Ontmanteling redoutes

Medio juni 1839 reeds worden de meeste van de, enige maanden eerder opgeworpen, redoutes geslecht en is het nog bruikbaar restmateriaal te koop. Het hout en ijzer afkomstig van deze afgebroken veldversterkingen werden voor 263 gulden opgekocht door de Boxtelse fabrikant **Johan Hendrik van Hoogerwou**. De op Nergena aanwezige terreinen werden gekocht door koning Willem II. Ter plekke herinnert de naam **Koningsweg** daar nog aan. Zo komt ook de redoute aan de Esschebaan in zijn bezit. De terreinen waar het merendeel van de overige redoutes lag, blijven nog decennialang in het bezit van het Rijk. Regelmatig verschijnen advertenties in kranten dat de percelen worden verpacht. Zo zien we in de **Noord Brabanter** van zaterdag 18 september 1852 een advertentie inzake de verpachting van gronden behorende tot het Departement van Oorlog. Ten overstaan van de Boxtelse notaris **Van den Ham** wordt onder meer verpacht *Ter Beweiding of wel ter **Bebouwing de na te melden Militaire Veldwerken***.

Deze veldwerken worden dan als volgt omschreven (hier verkort vermeld):

- *op den straatweg achter Het Scheepje;*
- *aan den Weg naar St. Oedenrode;*
- *tegen de Komsche Hoef;*
- *in de Molenwijk;*
- *tegen het Rond Ven* (Jan van Brabantstraat nabij kruising met Doornakkerlaan: het Rond Ven is later gedempt);
- *aan den Weg naar Schijndel;*
- *bij den Weg het Ossenpad in het Loo.*

Dit zijn in totaal zeven locaties van de in totaal twaalf waar in Boxtel redoutes werden opgeworpen. Eén locatie (Esschebaan) is eigendom van koning Willem II, zodat de overige

²¹ **Batterij**: bedding voor opstellen één of meer stukken geschut. Tevens benaming onderdeel artillerie-eenheid (kanonnen/houwitser: geschut).

vier waarschijnlijk al na juni 1839 in particuliere handen zijn overgegaan. Dit betreft de redoutes die aanwezig waren bij:

- *de Sluys* (brug Mgr. Wilmerstraat);
- *Breukelen* (nabij de brug over Smalwater bij Breukelse- en Van Hornstraat);
- *kasteel* (Stapelen);
- *Konijnenberg* (in weiland langs de Konijnhoolsedreef).

In Boxtel herinneren tegenwoordig de straatnamen **Ronduutje** en **Redoutestraat** nog aan deze verdedigingswerken.

Boxtelaar schrijft stukje over einde inkwartieringen

Een inwoner van Boxtel zendt een ingezonden stuk, gedateerd zestien juli 1839, aan een krant. De Boxtelaar, die niet men name bekend wordt, memoreert in zijn schrijven de zware last die door de inkwartiering aan - zelfs behoeftige - ingezetenen van Boxtel de afgelopen winter, alsmede gedurende *een negental jaren* werd opgelegd. Hij roemt echter de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach om diens ruimhartigheid. Zijn woning stond altijd open en hij had immer een luisterend oor voor ieder verzoek om bijstand of ondersteuning. Het bleef niet bij luisteren alleen, er werd daadwerkelijk en gul hulp geboden. In zijn artikel gaat de schrijver ook nog in op het gezinsleven van de hertog en roept de inwoners op de hemel te smeken *opdat Z.D.H. en zeer achtenswaardige Familie nog jaren van zulke smartelijke verliezen moge bewaard blijven, zoo als Z.D.H. onlangs op de 22sten Mei getroffen heeft.* (Z.D.H.= Zijne Doorluchtige Hoogheid) Waarschijnlijk wordt hier verwezen naar het overlijden van de oudste zoon van de hertog, **Willem Karel**, eerste luitenant bij het korps mineurs en pas negentien jaar oud, die ernstig ziek was en op tweeëntwintig mei 1839 na een korte ziekte overleed. Hoe dan ook, het vertrek van de hertog uit Boxtel wordt ten zeerste betreurd. Eerder maakte hij zich ook bij de Eindhovense bevolking zeer geliefd tijdens zijn verblijf aldaar. Deze veelzijdige hertog - hij was onder meer lid van geschiedkundige en letterkundige genootschappen, was vrijmetselaar en hield zich bezig met wiskunde - zou in 1848 benoemd worden tot commandant van het leger in Nederlands-Indië.

Verkoop trekpaarden artillerie

Als nasleep van het jarenlange verblijf van militairen in Boxtel wordt op dinsdagmorgen twintig augustus 1839 te 10.00 uur in de herberg van **J.G. Buddemeijer** een openbare verkoping gehouden. Ten overstaan van kapitein **Coehoorn**, commandant van de **Rijdende Batterij no. 2** worden door notaris **Johannes Hendrik van den Ham** 25 trekpaarden van deze batterij *om kontante betaling* verkocht. De paarden zijn één uur voor aanvang van de verkoping door iedereen te zien.

Benadeeld in het verkrijgen van een baan

Bijkomend, negatief, effect is dat er jongelui zijn die de kans om geschoold worden voor een beroep, door een lang verblijf onder de wapenen, aan zich voorbij zien gaan. Ook komt het voor dat een begonnen opleiding moet worden afgebroken en nadien niet meer kan worden voortgezet. Aan dit euvel besteedt de overheid geen aandacht.

(36900) Een JONGELING bestemd om *HOEDEN-MAKER* te worden, maar in dit vak eerst verhinderd door de Militaire Dienst, en andermaal daarin gestuit door het oproepen der Reserve, vindt, nu 27 jaren oud, niet alleen geen middel van bestaan, maar is werkelijk ten laste van haar, wie hij zoo gaarne tot steun zou verstrekken, van zijne, inmiddels blind geworden *Moeder!* Een vrij sterk gestel maakt hem geschikt voor lichamelijken arbeid; daarbij kan hij Lezen, Schrijven, een weinig Rekenen; en voegt bij een en ander den wil om een braaf Mensch te zijn. Mocht iemand gelegenheid hebben of weten, zulk een wezen te helpen? die wordt vriendelijk verzocht dit bekend te maken te Amsterdam, in de Boomstraat boven N°. 19, bij de Weduwe P.

Aandoenlijke advertentie van een jongeman die de kans om opgeleid te worden tot hoedenmaker, door de staat van oorlog met België aan zich voorbij zag gaan en op zoek is naar een andere mogelijkheid om in zijn levensonderhoud - en dat van zijn blinde moeder - te voorzien. (Algemeen Handelsblad, 24 juli 1839)

Na 1839 begint een moeizame opbouw van Nederland dat op dat moment de bodem van de schatkist in zicht had. Het leger is daarvan, mede, de dupe. Het wordt ingekrompen en in 1842 wordt de oefentijd teruggebracht van zes naar drie maanden.

Nadien wordt de hiervoor beschreven periode regelmatig herdacht, met als hoogtepunt natuurlijk de Tiendaagse Veldtocht. Een mooi voorbeeld, waarbij van het gezelschap zelfs een foto wordt gemaakt dateert uit Tilburg, uit het jaar 1893.

Foto van dinsdag 12 september 1893, genomen te Tilburg van een gezelschap heren op leeftijd, allen getooid met het Ijzeren Kruis. Niet alle namen worden vermeld. Voorste rij (zittend): 3e van links: Jonkheer Van der Does de Willebois; 4e van links: J.N. Winter; 5e van links: W. Mutsaers; 7e van links: majoor Prins; 8e van links: A.A. Vosterman van Oyen.

INKWARTIERINGEN GAAN DOOR

Was dit werkelijk het einde van inkwartieringen voor de Boxtelse bevolking? Bepaald niet. Gedurende de verdere negentiende eeuw en in de eeuw erna wordt er regelmatig druk geoefend, ook in de omgeving van Boxtel. Er zijn nog grote heidevelden aanwezig, nodig voor het houden van manoeuvres met grotere legeronderdelen. De komst van de spoorwegen met Boxtel als knooppunt daarin leidt ertoe dat dit gebied goed verdedigd moet kunnen worden.

Breitner in Boxtel

De bekende schilder (Haagse School / Amsterdamse impressionisten) en fotograaf **George Hendrik Breitner** (1857-1923) wordt wel vriend van de huzaren genoemd vanwege zijn afbeeldingen van cavaleristen, die in zijn tijd nog te paard gaan. Hij beeldt ook de Gele Ridders der artillerie af. Als jongen tekent hij al graag soldaten, paarden en gevechtssituaties. Medio augustus september 1881 verblijft hij in Boxtel en omgeving vanwege de daar gehouden legermanoeuvres. Kort nadien, in oktober van dat jaar, schrijft hij aan een vriend dat hij niet veel heeft gewerkt in Boxtel, doch wel een goede studie heeft kunnen maken van aardappelrooisters. Boxtel is dan nog grotendeels een agrarische gemeente.

George Hendrik Breitner: Inkwartiering. Tussen 1880-1919, olieverf op canvas, afm. 51 x 75 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

September 1904 grote legeroefeningen

Medio september 1904 vinden er grote legermanoeuvres plaats in Noord-Brabant, waarbij de belangrijkste steden Eindhoven, Helmond, Boxtel en Veghel zijn. Er wordt melding gemaakt van het feit dat men er binnen het oefengebied voor het overige vooral ver uiteen gebouwde plattelandsgemeenten aantreft die uit oogpunt van inkwartiering soms een bezwaar vormen. De voornaamste verkeerswegen zijn de spoorwegen van 's-Hertogenbosch over Eindhoven in zuidelijk richting (langs Boxtel), de spoorweg van Boxtel naar Goch en van Eindhoven naar Venlo in oostelijke richting en de spoorlijn van Boxtel naar Breda in westelijk richting. Boxtel en Eindhoven worden hierdoor belangrijke spoorwegknooppunten die, zoals wordt bericht *allicht aanleiding tot strijd zullen geven.*

Tijdens grote legermanoeuvres in Noord-Brabant, september 1904, maakt het 1ste Regiment Huzaren zijn opwachting bij het gemeentebestuur van Boxtel op het, toen nog onverharde, Marktveld met waterpomp - er was nog geen waterleiding - doch wel reeds elektrische straatverlichting: Boxtel had sinds 1899 een eigen - eerste van Brabant - elektriciteitscentrale. De foto is kennelijk genomen vanaf het balkon van het in 1843 gebouwde en vrijstaand op het marktveld aanwezige raadhuis. Veertien jaar later (1918) wordt achteraan rechts op de foto, verscholen achter de bomen, in Hotel De Kei, de School Verlofsofficieren der Cavalerie worden opgericht. Bij de foto hoort de tekst: 'Manoeuvres 1904 1e Regiment Huzaren Boxtel.' Het onderdeel is waarschijnlijk te Boxtel ingekwartierd. Ditzelfde Regiment is in de Eerste Wereldoorlog ook weer aanwezig in Boxtel en ondergebracht in de voormalige Margaretha Bewaarschool van de protestantse gemeente in de Breukelsestraat bij de Ons Doelstraat. In 1917 (mobilisatie) dient het huis achteraan links met frontgevel naar Markt gekeerd, als ontspanningslokaal voor cavalerie-officieren. In dit pand begin omstreeks 1924 Pieter van de Ven zijn Café-restuarant De Bijenkorf, korte tijd later Hotel van de Ven geheten. Rechts (niet zichtbaar op foto) van de voorste rij militairen ligt tegenwoordig restaurant De Waag waar leden van de VOC (Vereniging Officieren Cavalerie) thans nog maandelijks samenkomen. Traditie wordt in ere gehouden!

Eerste Wereldoorlog

Tien jaar later begint de **Eerste Wereldoorlog**, of **Grote Oorlog**. Nederland slaagt er in onbezet en, zo goed als mogelijk, neutraal te blijven, doch er vindt mobilisatie plaats waardoor andermaal inkwartieringen plaatsvinden, ook in Boxtel. Daarenboven komt er ook een grote stroom vluchtelingen naar Nederland op gang.

Koningin Wilhelmina op inspectie in Noord- Brabant, mei 1916, tijdens mobilisatie in verband met de Eerste Wereldoorlog

Oprichten School Verlofsofficieren der Cavalerie (later: reserve-officieren)

In 1918 beleeft Boxtel binnen haar grenzen de oprichting van de **School voor Verlofsofficieren der Cavalerie**, waarbij voormalig hotel De Kei op de Markt een rol speelt. Het biedt onderdak én lesruimte aan de eerste zestien leerlingen van de eerste en enige cursus die in Boxtel wordt gegeven. Nadien wordt de school voortgezet in Amersfoort op de Bernhardkazerne, geheel bevolkt door cavaleristen.

Boxtel, Markt, op overgang naar Clarissenstraat. Hotel De Kei, waar tussen 1811 en 1813 Hendrik Verhees zitting hield als eerste Boxtelse vrederechter. In 1918 wordt hier de School verloffofficieren der Cavalerie opgericht. Vanaf 1742 een belangrijke herberg aan de pas aangelegde straatweg vanaf 's-Hertogenbosch, die in 1745 tot Best reikte en in latere jaren werd doorgetrokken naar Maastricht/Luik (1818). De weg volgde toen een route dwars door Boxtel-binnen (centrum): Clarissenstraat, Markt, Kruisstraat, Rechterstraat, Fellenoord, Eindhovenseweg. Hotel De Kei verwierf die naam in 1910. Voorheen heette het herberg Het Fortuin en werd reeds in 1668 gebouwd door Hendrik van de Mosselaar.

Kranten berichten over oefeningen

In kranten wordt regelmatig en uitvoering bericht, soms wel een halve pagina lang, over het verloop van oefeningen. Er wordt uitgebreid uiteengezet wat *roode en blauwe troepen* in het veld verrichten. Zo ook inzake een tweedaagse brigade-oefening die zich deels in de omgeving van Boxtel afspeelt. Zaterdag negentien september 1936 is 's morgens om zeven uur minister-president **Colijn** reeds aanwezig op het oefenterrein. Later die dag slaat hij een gevecht met **pantserwagens** gade. Pantserwagens zijn dan nog een nieuwigheid.

Kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, tijdens de periode van mobilisatie, herhaalt de inkwartieringsgeschiedenis zich andermaal. Eerst van Nederlandse militairen die in het zuiden verblijven, later door Duitse bezettingstroepen.

Inkwartieren nog steeds mogelijk

Inkwartiering kan, indien nodig, nog steeds worden gevorderd. Gebaseerd op de Inkwartieringswet (achttien juni 1953) bestaat het inkwartieringsbesluit van twintig juli 1953 dat uitvoeringsbepalingen geeft bij de toepassing van inkwartiering in de praktijk en dus zo weer kan worden gebruikt.

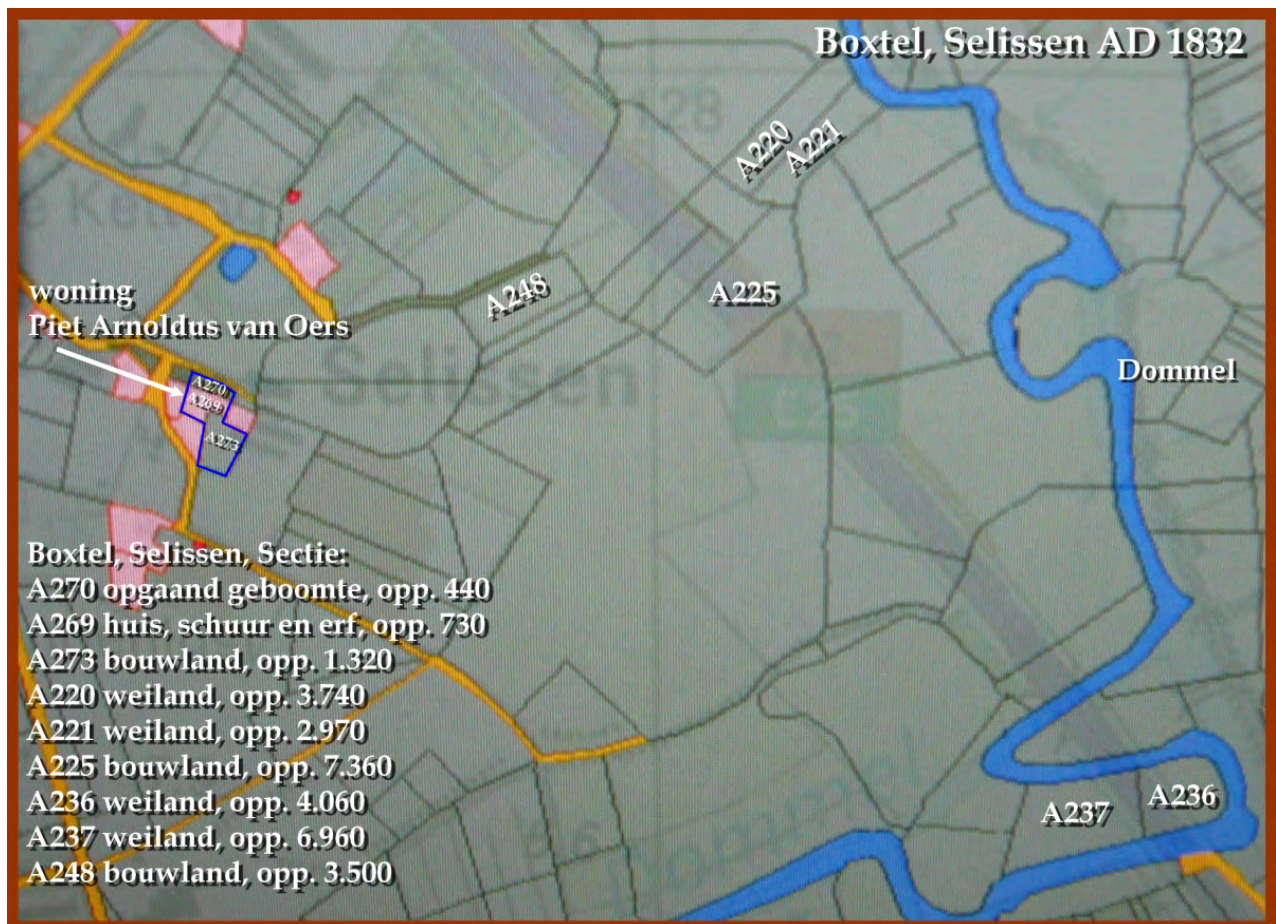
Hierna treft u nog een drietal situatiekaartjes aan inzake de brand op Selissen.

Afbeelding deel van Selissen van Google Earth met halfdoorzichtige overlay van de kadasterkaart AD 1832 van het terrein waar Piet Arnoldus van Oers en zijn burens Johannes Verhoeven en, aan de overzijde van de weg Selissen Jordanus van der Sande, woonden.

Kadasterkaart AD 1832 met buurtschap Selissen te Boxtel. Ingetekend zijn drie bijeen liggende percelen, eigendom van Piet Arnoldus van Oers: perceel opgaande bomen; perceel met zijn huis, schuur en erf; zuidelijk daarvan een perceel bouwland.

Overzicht van buurtschap Selissen te Boxtel, kadasterkaart AD 1832, alsmede gegevens ontleend aan de OAT (Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels). Ingetekend zijn de kadaster sectienummers van percelen in eigendom van Piet Arnoldus van Oers. Zoals in die tijd veel voorkwam, lagen percelen een stuk uiteen en waren ze niet allemaal via een reguliere weg bereikbaar. Half doorzichtig is een tegenwoordige kaart zichtbaar: met name het tracé van autosnelweg A2 is duidelijk herkenbaar. Voor het overige is, tot op heden, het wegenpatroon vrijwel in detail hetzelfde gebleven, zelfs helemaal op de plek waar Van Oers woonde.

Bronnen/literatuur:

- kranten: Koninklijke bibliotheek:
- Arnheemsche Courant, zaterdag 12 oktober 1833
 - Bredasche Courant woensdag 7 maart 1832
 - Bredasche Courant, 21 maart 1832
 - De Noord-Brabander, 3 november 1831
 - Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 24 juli 1839
 - Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 6 augustus 1831
 - Dagblad van 's Gravenhage, 6 maart 1835
 - Bredasche Courant, 12 augustus 1831
 - Arnheemsche Courant, 14 februari 1839
 - Avondbode (Amsterdam), 17 april 1839
 - Nederlandsche Staatscourant, 28 maart 1831
 - Journal de la Haye, 3 mei 1839
 - Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 26 februari 1839
 - Arnheemsche Courant, 18 februari 1839

- Bredasche Courant, 1 november 1831
- Bredasche Courant, 10 april 1832
- Bredasche Courant, 13 december 1834
- De Nederlander (Utrecht), 28 maart 1849
- Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 17 december 1833
- Tilburgsche Courant, 8 september 1928
- Bredasche Courant, donderdag 4 augustus 1831
- Bredasche Courant, zondag 5 mei 1839
- Nieuwe Tilburgsche Courant. 10 september 1909
- 's-Gravenhaagsche Courant, 22 mei 1748
- Utrechtsche Courant, 17 juni 1748
- Nederlandsche Staatscourant, 16 december 1815
- De NoordBrabander, 2 juni 1835.
- Bredasche Courant, 7 maart 1832
- Bredasche Courant, 28 september 1833
- Bredasche Courant, 23 februari 1836
- Arnheemsche Courant, 16 februari 1839
- De Avondbode, 26 juli 1838
- Bredasche Courant, 12 augustus 1831
- Nieuwe Tilburgsche Courant, maandag 21 september 1936
- Bredasche Courant, 28 augustus 1831
- Bredasche Courant, 4 augustus 1831
- Bredasche Courant, 12 augustus 1831
- Bredasche Courant van 31 augustus 1831
- Noordbrabander, zondag 26 januari 1832
- Bredasche Courant, 18 augustus 1831
- NoordBrabander, 14 februari 1839
- NoordBrabander, 26 januari 1832
- Algemeen Handelsblad, vrijdag 18 januari 1839
- Algemeen Handelsblad. 23 augustus 1831
- Arnheemsche Courant, donderdag 25 augustus 1831
- Middelburgsche Courant, 12 april 1834
- Opregte Haarlemsche Courant, 9 oktober 1838
- Opregte Haarlemsche Courant, 25 juni 1836.
- Noord-Brabander 15 augustus 1839
- Opregte Haarlemsche Courant, 20 april 1833
- De Noord-Brabander, 3 maart 1832

- gegevens Kadaster (kaart en OAT) 1832
- website www.watwaswaar.nl
- De boxtelse St. Petrus (2 boeken), Piet Dorenbosch
- Economische bedrijvigheid in transitie, J.A. Pel
- BHIC, Archief Protestantse Gemeente Boxtel
- Google Earth
- Koninklijke Marechaussee Brigade Boxtel, Christ van Eekelen, 2009
- De broedertwist tussen Nederland en België, uitgegeven n.a.v. tentoonstelling in het Noord-Brabants Museum te 's-Hertogenbosch, september 2005.
- Dagboek Simon Proot uit Zeist, deelnemer Tiendaagse Veldtocht augustus 1831, die te Houthalengewond werd en via Eindhoven naar 's-Hertogenbosch werd vervoerd.
- Klappers op de inkwarteringslijsten in Boxtel in 1833. Gemeente Archief Boxtel, inventarisnr. 248. Samengesteld door Gerard van Houtum.

- Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen Veldtocht der Nederlanders in België. Johannes Olivier Jz., te Amsterdam bij G.J.A. Beijerinck, 1834.
- Bericht van de 10 daages veldtocht, J.G. Kikkert, 1980, ISBN 90.6100.166.8
- Baanderheren, boeren en burgers, Jean Coenen, 2004, ISBN 90.75365.68.3
- De Tiendaages Veldtocht, Johan P. Nater, 1980, ISBN 90.228.3868.4
- Stichting Menno van Coehoorn
- brief d,d, 23 april 1917 van commandant Cavalerie-Brigade nr. Litt. C.B. No. 8143 aan Gemeente bestuur van Boxtel en aan de heer P. v.d. Ven, Boxtel.
- Breitner en Parijs, Jacobine Wieringa, 2007, ISBN 978-90-8773-004-8
- Breitners Amsterdam, Kees Keijer, 2004, ISBN 90-6868-355-1
- Artikel Militaire ziekenhuizen en hun betekenis voor de beroepskeuze van een generatie klinische chemici, Nederlands tijdschrift Klinisch Chemisch Labgeneesk. 2006, 31: 52-57 J.J. Heeren en J.P.M. Wielders.
- Circulaire no. 100 van de Gouverneur van Noord-Brabant, van den 22sten April 1831.
- Inkwartieringsbesluit van 20 juli 1953.
- per e-mail ontvangen informatie inzake herberg De Drie Zwaantjes te Liempde van Roger van Laere.
- mondeling op woensdag 28 maart 2012 ontvangen informatie van Jan van der Sande, Liempde.
- De laatste bewoners van Huize Duinendaal, Familie Von Hartitzsch. Christ van Eekelen, Heemkundekring Boxtel, 2011.
- J. kooiman: De Nederlandsche krijgsmacht en hare mobilisatie in 1914, Herman de Ruiter uitgever Arnhem.
- Geschied- en Aardrijkskundige beschrijving der Provincie Noord-Brabant, te 'sBosch bij J.J. Arkesteijn en Zoon 1845.

 *** *****